

ПАМ'ЯТЬ ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ

Стратегічний бриф

2025

DOI 10.70719/respol.2025.54

Зміст

Вступ: цілі та методологія	4
Преамбула	7
Контекст: поточні політики, низові ініціативи, донори	10
Розділ 1. Проблема «Брак розвитку гуманітарних знань»	19
Політика 1.1. Політика формування, розвитку та дифузії гуманітарних знань	20
Політика 1.2. Політика цифрової освіти, зацифровування та цифровізації пам'яті та роботи з ідентичністю	22
Політика 1.3. Співпраця ЗВО з інституціями пам'яті	24
Рекомендована політика	27
Розділ 2. Проблеми інформування та формування учасницької історичної культури, проблеми «просвіти» і залученості	34
Політика 2.1. Інформування та учасницька історична культура	35
Політика 2.2. Робота з «молодим поколінням». Політика поширення знань	39
Політика 2.3. Національна пам'ять як екосистема: відкритий простір для історії, взаємодії та суспільного діалогу	43
Політика 2.4. Інтеграція сучасного мистецтва в роботу з пам'яттю та ідентичністю через мережевий музейний формат	48
Рекомендована політика	53

Розділ 3. Брак усвідомлення та роботи**інституцій культури як інституцій пам'яті 55**

Політика 3.1. Збереження інституційної
стабільності та політика підтримки 56

Політика 3.2. Успроможнення інституцій
культури бути інституціями пам'яті 59

Рекомендована політика 65

Висновки 69

Вступ

Цілі та методологія

Стратегічний бриф був підготовлений у рамках проєкту [RES-POL](#) (Rapid Expert Support for Culture and Media Policies in Ukraine), що здійснює ГС «Центр “Регіональний розвиток”» **Агенції економічного розвитку** [PPV](#) за фінансової підтримки **Європейського Союзу**.

Проєкт RES-POL має на меті посилити функціональну спроможність [Міністерства культури та стратегічних комунікацій](#) і його відомств (Українського інституту книги, Українського культурного фонду, Державного агентства України з питань мистецтв та мистецької освіти й Українського інституту національної пам'яті).

Тривалість проєкту RES-POL – від січня 2024 до липня 2025 року.

У фокусі проєкту RES-POL – чотири сектори (**Мистецтво та культура, Культурна спадщина, Креативні індустрії та Медіа**) і понад 20 підсекторів (індустрій та видів мистецької діяльності). Окремо RES-POL розглядає **10 істотних питань** розвитку культури (конкурентна оплата праці, ефективність державних підприємств у сфері культури, фінансування креативних індустрій, моделі фінансування культурних послуг, громади та культурна спадщина, інтеграція з ЄС та культурна політика тощо).

Методологія проєкту передбачає:

- Визначити істотні питання політики в секторах та підсекторах і описати їх в аналітичних записках та базових звітах;
- Проаналізувати 10 істотних питань розвитку культури у фокусі проєкту й описати їх у базових звітах;
- Напрацювати й описати у стратегічних брифах пропозиції політик щодо істотних питань секторів та 10 істотних питань розвитку культури;
- Розробити секторальні стратегії і операційні програми для секторів у фокусі проєкту та дорожні карти їх втілення;
- Випрацювати зміни до кількох нормативно-правових актів та / або розробити концепції пілотних проєктів, щоб впровадити створені у проєкті політики;

- Проаналізувати європейський досвід планування та впровадження політик, оцінити деякі політики у сфері культури в Україні та оцінити інституційну спроможність відомств у сфері управління Міністерства культури та інформаційної політики.

Проект RES-POL активно залучає заінтересовані сторони на всіх етапах розроблення політик. Інформація про напрацювання проєкту доступна на сторінці [RES-POL у Facebook](#).

Мета цього стратегічного документу – на основі [базового звіту «Громади і культурна спадщина»](#) та стратегічного брифу сектору «Культурна спадщина» запропонувати розв’язки кореневих проблем, верифіковані професійною спільнотою, і варіанти політик, які можуть бути застосовані громадами та органами державної влади, щоб зберегти й розвивати культурну спадщину.

Методологія підготовки стратегічного брифу:

- ранжувати істотні питання політик, що стосуються культурної спадщини в громадах;
- запропонувати варіанти політик, напрацьованих у робочих групах, сформованих із заінтересованих сторін – менеджерів інституцій, незалежних експертів, представників виконавчої та законодавчої влади;
- обґрунтувати критерії вибору політик з погляду громад;
- підготувати аргументовані рекомендації політик для місцевих та державних органів влади.

Автори стратегічного брифу

Упорядниця стратегічного брифу:

Ольга Сагайдак – ключова експертка сектору «Культурна спадщина»;

Робоча група:

Антон Лягуша, Юлія Гнат, Ольга Балашова;

Рецензент стратегічного брифу:

Володимир Воробей – керівник групи ключових експертів проєкту RES-POL, директор ГС «Центр «Регіональний розвиток», член Наглядової Ради УКФ;

Літературний редактор – Євген Редько;

Дизайнерка – Ольга Мацьків.

Команда проєкту висловлює щирі подяки усім представницям та представникам сектору, які взяли участь в опитуванні та глибинних інтерв'ю, а також практикумах з розробки політик (policy labs).

При цитуванні тексту цього стратегічного брифу (повністю чи частково) необхідне пряме використання першоджерела з посиланням на нього.

Зміст цього стратегічного брифу є відповідальністю Громадської спілки «Центр «Регіональний розвиток» і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу.

Преамбула

Щоб сформувати цей бриф, здійснити аналіз та описати результати, ми використовували міксований підхід і методи збирання та аналізу даних, зокрема поєднували кабінетні дослідження з якісними методами. Методологічно робота мала кілька етапів, кожен із яких сприяв обговоренню та аналізу істотних питань, пошуку змісту інструментів політик і рекомендацій у підсекторі «Пам'ять та ідентичність».

Етап 1: Визначення основних цілей і вибір ключових питань

На початковому етапі було визначено загальні цілі цього брифу та сформульовано основні питання, які потребують опису та аналізу. Зокрема, завдяки консультаціям із ключовими експертами, відповідно до наявних істотних питань, було обрано, обговорено, проаналізовано та визначено політики та інструменти, що допоможуть розв'язати істотні питання, які стосуються пам'яті та ідентичності. Відповідно до здійсненої на попередньому етапі проєкту RES-POL аналітичної роботи, з огляду на підготовлені аналітичні записки (зокрема, [аналітична записка «Пам'ять та ідентичність»](#)) та базові звіти (зокрема, [базовий звіт «Пам'ять та ідентичність»](#)), для розроблення стратегії за напрямом «Пам'ять та ідентичність» у секторі «Культурна спадщина» увагу зосереджено на трьох основних напрямках – групах проблем та істотних питань політики:

1. Брак розвитку гуманітарних знань.

Брак гуманітарної освіти створює передумови для неможливості якісної роботи з культурною спадщиною в інтересах національної безпеки, інтерпретації культурної спадщини, медіації сенсів і створення нового якісного гуманітарного знання та поширення його у світі.

2. Проблеми інформування та формування учасницької історичної культури, проблеми «просвіти» і залученості громад, роботи з локальними меморіальними та культурними місцями / об'єктами / традиціями / особливостями.

3. Брак усвідомлення та неефективність роботи інституцій культури як інституцій пам'яті.

Етап 2: Обговорення наявних даних і проблем, збирання та опрацювання гіпотез.

На цьому етапі організовано поетапне стратегування:

- Проведення фокус-груп, залучення до участі експертів з різних сфер, що стосуються культурної спадщини, пам'яті та освіти (Афанасьєва Олена, Войцещук Наталія, Гончарук Олена, Довгополова Оксана, Дробович Антон, Згурська Юлія, Каць Ірина, Ковач Павло (старший), Левченко Ілля, Литвин Катерина, Новаківська Дзвенислава, Павленко Катерина, Пилипчук Тетяна, Подоляк Ірина, Семенюк Катерина, Скорик-Шкарівська Михайлина, Стичинський Іван, Федоришен Олександр).
- Обговорення наявних істотних питань, можливих політик, інструментів, які допомагають розв'язати проблеми, визначення недоліків та сильних сторін кожної обраної політики.
- Розшифрування, аналіз та інтерпретація відповідей допомогли сформуванню поглядів, зміст та конкретний інструментарій до кожного питання.

Під час роботи над стратегічним брифом додатково уточнено поле понять (до понять, зазначених в аналітичній записці), на які спиралися автори та залучені експерти, обговорюючи політики.

Для цього документа обговорено поняття **«збережена ідентичність»**, яка охоплює набір атрибутів та характеристик української ідентичності в усвідомленому майбутньому в ситуації воєнної загрози: культурна спадщина та мова, культурна пам'ять як комплекс уявлень, традицій, цінностей, мовних, культурних та історичних практик, які об'єднуюватимуть суспільство, зберігаючи його самобутність в ситуації євроінтеграції, глобалізації, міграційних криз та внутрішніх викликів. Це ідентичність, яка відображає досвід перемог, поразок, відкриттів, пережитих трагедій, здобутки та трансформації, але водночас залишається відкритою до діалогу зі світом. Ідентичність, яка дає змогу відчувати належність або зв'язок зі спільнотами, які в різні часи проживали на території сучасної України, та усвідомлювати внесок цих спільнот у побудову сучасної української політичної нації.

Згідно із чинним ЗУ [«Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»](#), держава виділяє два типи ідентичності:

- **українська громадянська ідентичність** – стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством;

- **українська національна ідентичність** – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями.

Робота з пам'яттю – це процес активного усвідомлення, переосмислення та інтерпретації історичних подій, спогадів, матеріалів, усталених колективних уявлень шляхом різних методів і практик. Це може передбачати дослідження, мистецькі практики, публічні дискусії та обговорення, освітні програми, музейні експозиції, матеріалізацію пам'яті у вигляді меморіалів та інші форми культурної та соціальної взаємодії, що реалізуються сьогодні, формуючи ідентичності, та здатність до стійкості до зовнішніх впливів.

Учасницька історична культура – спільні зусилля професіоналів і непрофесіоналів у формуванні інклюзивної, партисипативної історичної культури, яка сприяє залученню, обізнаності, активній діяльності, критичному мисленню, та саморефлексії спільноти, формуванню свідомого ставлення до історії й культурної спадщини в суспільстві. Ці зусилля передбачають серед практик і поширення знань на загал, на широку аудиторію, із застосуванням різних методів та технологій («просвіта» та/або «просвітницька діяльність»). Просвітницька діяльність сприяє підвищенню рівня розуміння історичних, культурних та соціальних процесів.

Інституція пам'яті (ІП) – це установа (державна чи недержавна), яка усвідомлено та системно працює з пам'яттю, не обмежуючись лише зберіганням архівів / колекцій, залучає різні соціальні групи та визнається суспільством як осередок активної роботи з пам'яттю, що має вплив на формування ідентичності та політики пам'яті. Так, наприклад, інституції, які працюють з культурною спадщиною, – музеї, заповідники, архіви, бібліотеки – можуть розглядатися та визначатися їх керівними органами як «інституції пам'яті», відповідно формувати стратегії розвитку, забезпечувати фахову гуманітарну підготовку їх співробітників за напрямком досліджень пам'яті (memory studies) та ідентичності, формувати команду співробітниками із відповідною кваліфікацією, суттєво посилювати навички, знання, компетенції для усвідомленої та відповідальної роботи як «інституції пам'яті». До функцій таких інституцій мають належати завдання організації якісного, широкого суспільного діалогу, який спирається на достовірні факти та фахову критичну роботу з ними, про важливі події та явища минулого, а також актуальні виклики, що стоять перед українським суспільством.

Контекст: поточні політики, низові ініціативи, донори

Поточні політики в секторі

Національний рівень

Міністерство культури та стратегічних комунікацій України ([МКСК](#)):

Відповідає за розроблення й реалізацію політик у сфері культури, інформаційної безпеки та формування національної ідентичності, а саме: меморіальну політику та національну пам'ять, розвиток культурної спадщини, реагування на дезінформацію та інформаційні атаки, медіаполітику та інформаційну політику. Займається нормативно-правовим регулюванням. Також відповідає за розроблення концепцій меморіалів, наприклад Українського національного пантеону. Співпрацює з іншими органами влади щодо реалізації політик пам'яті.

Діяльність МКСК регулюється Постановою КМУ «Про затвердження Положення про Міністерство культури та стратегічних комунікацій України».

Український інститут національної пам'яті ([УІНП](#)):

Центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері пам'яті. Увічнення пам'яті жертв Голодомору, політичних репресій, учасників визвольного руху. Координація створення меморіалів, мартирологів та баз даних. Популяризація історії України та боротьба з історичними міфами.

Діяльність УІНП регулюється Постановою КМУ від 31 травня 2006 р. «Про створення Українського інституту національної пам'яті», Законом України «Про правовий статус та вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років».

Міністерство у справах ветеранів України ([Мінветеранів](#)):

Організовує заходи з гідного вшанування пам'яті ветеранів, створення військових меморіалів. Відповідає за реалізацію проєкту Національного військового меморіального кладовища, організацію пам'ятних заходів. Діяльність Мінветеранів регулюється Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та Законом України «Про Національне військове меморіальне кладовище».

Національна комісія з реабілітації, УІНП:

Визначає статусу реабілітованих осіб та жертв політичних репресій ([Національна комісія з реабілітації](#)).

Експертна комісія з питань обліку об'єктів культурної спадщини (МКСК):

Оцінює об'єкти культурної спадщини, вносить їх до Реєстру чи виключає звідти ([МКСК – культурна спадщина](#)).

Робочі групи з питань роботи з пам'яттю (коmemорация, меморіалізація, місця та маршрути пам'яті тощо) при міністерствах / міжвідомчі, зокрема:

Робочі групи при МКСК, Міністерстві розвитку громад і територій.

Рівень місцевих органів влади та громад

Органи місцевого самоврядування:

Організують створення пам'ятників, меморіалів, пам'ятних знаків. Перейменовують топоніми (вулиці, площі, сквери). Регулюються Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», Постановою КМУ «Про затвердження Правил охорони та збереження пам'яток культурної спадщини».

Комісії з питань найменувань:

Виносять рекомендаційні рішення щодо змін назв об'єктів міської інфраструктури. Регулюються Положенням про комісії з найменувань, затвердженим місцевими радами.

Низові ініціативи

Приклади низових політик та ініціатив у сфері роботи з пам'яттю та ідентичністю в Україні з 2014 року:

Деколонізація та дерусифікація публічного простору

Ініціативи з перейменування вулиць, площ, демонтажу радянських та імперських пам'ятників. Ініціатива [«Деколонізація. Україна»](#) працює над виявленням та усуненням топонімів, що мають імперський чи радянський характер. Серед ініціаторів – громадські активісти, локальні організації, громади у співпраці з місцевими радами.

Створення меморіальних просторів, присвячених Революції Гідності та війні

Меморіал [Небесної Сотні](#) в Києві, Створення [Музею Майдану](#) в Києві, [«Янголи перемоги»](#) в Мощуні та інші. Ініціаторами таких просторів є громадські організації, організовані родинами загиблих (як «Родини Небесної Сотні», БФ «Бадрі Лолашвілі»), ветерани, активісти.

Документування війни та усної історії

Запуск проєктів зі збирання усних свідчень ветеранів, переселенців, очевидців воєнних злочинів. Українська асоціація усної історії, платформа [«Ukrainer»](#), [«Архів війни»](#) – платформа для збирання відео- та аудіосвідчень, пов'язаних із війною, [Post Bellum](#) після 2022 року розширила діяльність в Україні, документуючи сучасну війну та збираючи свідчення цивільних і військових, які пережили воєнні злочини (проєкт «Пам'ять народу» (Memory of Nations) – цифровий архів усних свідчень у Центральній та Східній Європі, мандрівна виставка «Пам'ять народу», яка містить інтерв'ю з очевидцями війни в Україні, тощо). Платформа пам'яті [«Меморіал»](#).

Популяризація української культури через цифрові платформи

Запуск культурних ініціатив, які через відео, фото та статті популяризують українську ідентичність, наприклад, [«Ukrainer»](#) – медіа-проєкт про культуру та традиції України, [Архів мистецтва воєнного стану](#) (The Wartime Art Archive) від ГО «Музей сучасного мистецтва».

Збереження спадщини та пам'яті про Голодомор

Розширення національного музею Голодомору-геноциду, проведення інформаційних кампаній у школах та громадах, щорічна [акція «Запали свічку»](#).

Програми для реабілітації ветеранів через культуру

Ініціативи для реабілітації через мистецтво, написання книжок, створення вистав (ГО «Побратими», платформа «Там, де вдома», художня виставка ветеранів війни «Мені не байдуже», ініціатива Спілки археологів України [«Реабілітація військових на археологічних розкопках у Європі»](#) тощо).

Відродження й популяризація традицій, інтеграція культурного спадку в сучасність

[«Перевідкриття минулого: Остап Українець про культуру, бутафорію та провенанс»](#).

Культурна спадщина не статична, а формується через активне використання, адаптування та передання традицій у сучасному контексті. Критиковано тенденцію до поверхневої «бутафорної» культури, яку відтворюють, не розуміючи її сенс, натомість є заклик до свідомого підходу у відродженні та осмисленні традицій. Пояснення, що ідентичність вибудовують не через сліпе копіювання минулого, а через постійний діалог із ним, що робить культурну спадщину живою та актуальною. Цей підхід має значення для ініціатив, спрямованих на інтеграцію традицій у сучасне життя, адже він підкреслює важливість глибокого занурення в контекст, переосмислення спадщини та її використання як платформи для нових сенсів і практик. Отже, відродження традицій має відбуватися не через консервацію, а через осмислену трансформацію, яка робить культурний спадок релевантним для сучасного суспільства.

[Відео-есеї «Як вберегти культурний спадок»](#). Остап Українець аналізує шляхи повернення до української колективної ідентичності, розглядаючи дві основні тенденції: очищення від колоніальних нашарувань та пошук власного минулого.

- **Шлях перший: Пошуки «російського» сліду**

- Виявлений у прагненні повністю відмежуватися від російських впливів, аж до антинаукових теорій про «неслов'янське» походження росіян.
- Передбачає радикальну ревізію мовного фонду та культурних символів, що може доходити до невротичних форм, коли українців минулого виключають із національної спільноти через їхній вигляд чи культурні особливості.
- Виникає ризик **створити «стерильний» образ української культури**, що насправді становить продукт імперської уніфікації.

- **Шлях другий: Пошук власного минулого**

- Люди намагаються відновити родинні традиції, обряди, фольклор та локальні культурні феномени, але роблять це в **хаотичному інформаційному полі**, яке часто відтворює радянські методи аналізу культури.
- Традиційну культуру консервують у форматах на кшталт будинків культури, що сприяє **відриву її від повсякденного життя**.

- **Проблема «інтерпасивної» традиції**

- Часто культуру сприймають не через активну участь, а через **спостереження за нею збоку**, наприклад, як у випадку Криворівнянської коляди, що перетворюється на «етнографічне шоу» для туристів.
- Відбувається театралізація традицій (як у постановках «Колядатар» чи реконструкціях весіль), що замінює їхнє справжнє проживання.
- **Універсалізація традицій**
 - У сучасних дискурсах традиційну культуру часто використовують **як політичний інструмент** («це наше» замість особистого зв'язку з традицією).
 - Українська культура виявилася стійкою до фізичного знищення, але сьогодні їй загрожує **спроба «стерильного» збереження**, яка витісняє живі локальні практики.

Ініціативи мають орієнтуватися на:

- підтримку **живих локальних практик** замість їх театралізації;
- збереження традицій через **активну участь громад** у їхньому використанні;
- переосмислення культури не як **фольклорної вітрини, а як динамічного явища**, що трансформується у відповідь на виклики часу;
- **дослідження локальної історії, розвиток спроможності й мережування для локальних операторів культури, допомога громадам ідентифікувати та/або переосмислити наявні місцеві культурні ресурси.**

Проекти, які документують локальну історію, архітектуру, культуру та традиції місцевих громад. Музей Вінниці, проєкт «Шляхами локальної історії», спрямований на популяризацію історії регіонів. [«Спадщина. Простір для роботи»](#) – програма розвитку спроможності й мережування для локальних операторів культури, спрямована на допомогу громадам ідентифікувати та/або переосмислити наявні місцеві культурні ресурси (музейні колекції, меморіальні й культурні об'єкти, наявні або потенційні туристичні магніти, об'єкти спадщини тощо), а також пропозицію методологічних інструментів для створення культурних продуктів та освітніх програм, інтерпретації спадщини, роботи з власними громадами й різноманітними аудиторіями з урахуванням викликів війни. Програму реалізували у 2024 році Мистецький арсенал, фонд ІЗОЛЯЦІЯ, Харківський літературний музей, Одеський національний художній музей за підтримки фонду «Партнерство за сильну Україну» (ФПСУ).

Ініціативи з розвитку інклюзивної історії

Включення тематики національних меншин, корінних народів, гендерної рівності та різноманітності в історичний наратив. Проекти, що популяризують історію кримських татар, єврейської громади, ромів та інших етнічних груп. Ініціативи, присвячені ролі жінок в історичних подіях України. Серед ініціаторів – Центр досліджень визвольного руху, Меджліс кримськотатарського народу, Кримсько-татарський ресурсний центр, Кримський Дім, Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», Єврейська конфедерація України, Міжнародна благодійна організація «Ромський жіночий фонд "Чіріклі"», Конгрес ромів України, ГО «Жіночі перспективи», Український жіночий фонд.

Центр міської історії у Львові активно реалізує низові ініціативи, спрямовані на формування учасницької історичної культури. Ці проекти залучають місцеві громади до спільного осмислення та збереження історичної пам'яті:

- **Літні школи та воркшопи:** Центр організовує освітні програми, які залучають дослідників та місцевих жителів до спільного вивчення міської історії та культури. Наприклад, літня школа «Пов'язані (з) історіями: заангажування в міське минуле та активізація єврейської спадщини» сприяє активному залученню учасників до дослідження локальної історії. history.org.ua
- **Співпраця з дослідницькими та освітніми інституціями:** більшість проєктів Центру реалізують як спільні ініціативи з різноманітними академічними, освітніми та культурними установами.
- **Цифрові колекції та архіви:** Центр створює цифрові архіви, доступні для широкої аудиторії, завдяки чому громада може долучатися до збереження та вивчення історичної спадщини.

Створення термінологічного інструментарію для роботи з історичним минулим, що допомагає уникати маніпуляцій і розробляти спільний історичний наратив

Платформа культури пам'яті «Минуле / Майбутнє / Мистецтво», зокрема проєкти [«Глосарій»](#) – поняття й терміни, які використовують у роботі з минулим і колективною пам'яттю освітні установи та наукові організації, а також «сторінка про пам'ять, що триває» (war_memory.ua) та інші проєкти платформи.

| Ініціативи, спрямовані на формування нової культури пам'яті

Ініціатива [«Культура пам'яті в повоєнній Україні»](#) – довгострокова програма, спрямована на формування політики пам'яті в контексті російсько-української війни, ініційована ГО «Музей сучасного мистецтва» та платформою культури пам'яті «Минуле / Майбутнє / Мистецтво». Кілька перших компонентів ініціативи реалізовано у 2023-2024 році за підтримки Швейцарії, зокрема Швейцарської агенції розвитку та співробітництва (SDC) та посольства Швейцарії в Україні, у співпраці з Міністерством культури та інформаційної політики України та іншими профільними установами. Основні напрями діяльності: забезпечення простору для обговорення питань колективної пам'яті та пошуку нових комеморативних інструментів, з особливою увагою до сучасного візуального мистецтва; розроблення освітніх продуктів; нові підходи до меморіалізації.

Одним із перших кроків у межах ініціативи стала виставка [«Ти як?»](#), яка відбулася в червні 2023 року в Києві. Вона представила мистецькі роботи українських художників, присвячені досвіду 2022 року, та супроводжувалася дискусійною програмою, покликаною обговорити питання комеморації російсько-української війни. У межах цієї ініціативи також реалізовано освітньо-дослідницький проєкт [«Лабораторія практик меморіалізації»](#), освітній курс [«Практика про мистецтво, пам'ять та історію»](#) за підтримки фонду «Партнерство за сильну Україну» (ФПСУ).

| Освітні ініціативи ЗВО:

Магістерські програми, які займаються освітніми, дослідницькими та публічними проєктами: «Культурна спадщина і туризм» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, «Дослідження пам'яті та публічна історія» KSE, «Майбутнє спадщини: історія, культура, література» УКУ.

| Робота з ідентичністю українців через сучасну культуру як невіддільну частину національної пам'яті (Інтеграція сучасного мистецтва у процеси формування національної ідентичності)

Ініціатива ГО «Музей сучасного мистецтва» – мережева модель Українського музею сучасного мистецтва (Ukrainian Museum of Contemporary Art / UMCA) як новаторський інструмент гуманітарної політики, що пропонує децентралізований спосіб організації, об'єднує регіональні мистецькі спільноти та формує культурний діалог на основі сучасного мистецтва. Ініціатива спрямована на: а) нову інституційність: створення нових типів / моделей інституцій в Україні, релевантних сучасним потребам фахових середовищ та ширшої аудиторії; б) контакт із сучасністю: роботу з

проблемою, що ідентичність українців формують переважно через історичну спадщину, розв'язують через акцент на сучасному мистецтві як платформі для відображення та осмислення сучасних реалій; в) децентралізацію: залучення регіональних спільнот через створення мережі локальних середовищ (ланок інституції); г) глокальність: розвиток локальних мистецьких феноменів із представленням їх у національному та міжнародному контекстах.

Серед завдань у контексті роботи з пам'яттю та ідентичністю:

1. Популяризація сучасної культури: інтеграція сучасного мистецтва в публічний дискурс, зміцнення його ролі у формуванні української ідентичності.
2. Підтримка локальних спільнот: створення умов для розвитку мистецьких ініціатив у регіонах.
3. Колекціонування сучасної спадщини: формування національної колекції сучасного мистецтва як важливої частини історії, зокрема новітньої – періоду війни Росії проти України.
4. Діалог і рефлексія: створення платформи для обговорення актуальних проблем суспільства в контакті з мистецтвом.

Підтримка донорів у секторі

В Україні є низка фондів та донорських організацій, які надають фінансову підтримку проектам, пов'язаним із роботою з пам'яттю, ідентичністю й культурою. Нижче подано деякі з них:

1. [Український культурний фонд \(УКФ\)](#).

Державний інвестор розвитку культури та креативних індустрій України. Інституція заснована 2017 року на підставі Закону України [«Про Український культурний фонд»](#). Підтримку індивідуальних, національних та міжнародних культурно-мистецьких проєктів здійснюють на конкурсних засадах у межах семи секторів: аудіальне мистецтво, візуальне мистецтво, аудіовізуальне мистецтво, культурна спадщина, літературна справа, перформативне та сценічне мистецтво, культурні та креативні індустрії. Підтримує інституційну та фінансову спроможність, сприяє створенню культурного продукту та посиленню ролі культури в розвитку суспільства.

2. [Фонд «Партнерство за сильну Україну»](#) (ФПСУ, PFRU), проєкт «Відродження». Багаторічна спільна донорська програма уряду України та дев'яти держав-партнерів (Велика Британія, Естонія, Канада, Нідерланди, Норвегія, Сполучені

Штати Америки, Фінляндія, Швейцарія, Швеція), що реалізує проєкти в деокупованих і прифронтових громадах, а також на національному рівні. Мета ФПСУ – зміцнити стійкість українського уряду в умовах російської агресії й посилити його спроможність надавати критично необхідну допомогу громадам у співпраці з громадянським суспільством, ЗМІ та приватним сектором. Проєкт «Відродження» підтримує заходи, спрямовані на сприяння пам'яті, меморіалізації та культурі пам'яті про війну в усій країні, з особливим фокусом на Чернігівській області.

3. Міжнародний фонд «Відродження» (International Renaissance Foundation, IRF).

Благодійна організація в Україні, що підтримує розвиток демократії, громадянського суспільства, культури та освіти. Фонд – частина мережі фондів, які заснував Джордж Сорос, і діє в Україні з 1990 року.

4. Європейський фонд за демократію (ЄФД, EED).

ЄФД надає підтримку громадянському суспільству, активістам та незалежним медіа, які працюють над зміцненням демократії та прав людини, включно з проєктами, пов'язаними з культурною ідентичністю та пам'яттю.

5. Міжнародний Вишеградський фонд.

Фонд підтримує регіональну співпрацю між країнами Вишеградської групи та іншими державами, фінансуючи культурні та освітні проєкти, що сприяють збереженню історичної пам'яті й розвитку культурної ідентичності.

6. Фонд Київської школи економіки, (KSE Foundation).

Благодійна організація, частина Київської школи економіки (Kyiv School of Economics). Під час війни фонд активно залучається до гуманітарних та освітніх ініціатив, а також підтримує напрями, пов'язані з пам'яттю, культурною ідентичністю та освітою.

7. Фундація Українського католицького університету (Фундація УКУ).

Благодійна організація, створена для підтримки діяльності та розвитку УКУ. Фундація працює в Україні й за кордоном, зокрема в США, Канаді та Європі. Її діяльність спрямована на підтримку освіти, досліджень, культури, збереження історичної пам'яті та формування української ідентичності.

8. Zagoriy Foundation.

Благодійний фонд, який розвиває культуру благодійності в Україні й надає підтримку некомерційним організаціям, включно з проєктами, спрямованими на збереження культурної спадщини та розвиток національної ідентичності.

Розділ 1. Проблема «Брак розвитку гуманітарних знань»

Недостатній рівень гуманітарної освіти створює передумови для неможливості якісної інтерпретації культурної спадщини, медіації сенсів та роботи з культурною спадщиною в інтересах національної безпеки, творення нового якісного гуманітарного знання та поширення його у світі. Обмежений доступ до культурної спадщини, необґрунтовані інтерпретації, загроза формуванню нової мови пам'яті, запит на швидкі рішення замість глибокого осмислення й недостатнє опрацювання минулого перешкоджають актуалізації пам'яті та створенню нового знання. Щоб розв'язати цю проблему, пропонують такі політики.

Унаслідок експертних обговорень, фокус-груп із 15 ІПП, зазначених у [базовому звіті «Пам'ять та ідентичність»](#) RES-POL, для опрацювання в цьому розділі брифу згруповано п'ять як такі, що, на думку авторів, значною мірою взаємопов'язані й комплексно впливають на пам'ять та ідентичність залежно від стану розвитку гуманітарних знань:

- **ІПП 1. Обмежений доступ до культурної спадщини (КС)** перешкоджає опрацюванню великого масиву минулого, актуалізації пам'яті в теперішньому й виробленню нового знання на її основі.
- **ІПП 2. Ідентичність формується на основі необґрунтованих інтерпретацій**, що створює хибне уявлення про культуру та спадщину.
- **ІПП 3. Формування нової культури та мови пам'ятання – під загрозою** через нестачу освітніх і гуманітарних ініціатив, а також інерцію старих радянських підходів, які, однак, працюють.
- **ІПП 4. Недостатність пропрацювання українцями попереднього досвіду** сприяє поверхневому розумінню минулого й потраплянню в пастку «вічного повторення» незасвоєних уроків.
- **ІПП 5. Запит на швидкі рішення й результати для тем, які потребують часу та процесу**, унеможлиблює глибоке осмислення культурної спадщини.

Опрацювання зазначеної в цьому розділі комплексної проблеми через описані та рекомендовані політики впливає прямо або опосередковано й на розв'язання певних аспектів із вказаного переліку ІПП.

Політика 1.1. Політика формування, розвитку та дифузії гуманітарних знань

Ця політика спрямована на реалізацію процесу освіти як передавання здатності вчитися, бути самокритичними, саморефлексивними й формувати знання в діалозі, на основі сучасних наукових досягнень.

Важливе завдання – покращити якість гуманітарної освіти через оперативний перегляд та оновлення гуманітарних дисциплін з огляду на сучасні знання про історію та культуру України, а також базову наративну настанову щодо національної та громадянської ідентичностей. Перегляду та оновленню потребують як загальноосвітні програми, так і автономні програми в ЗВО, а також система здобуття та розвитку фахових знань і навичок.

Інструменти:

- **Освітні інструменти.**

- Оновлення освітніх стандартів та програм: внесення змін до стандартів вищої освіти для інтегрування навичок аналізу, роботи з даними, критичного мислення за галузями знань «Освіта», «Культура, мистецтво та гуманітарні науки», «Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини».
- Програми підвищення кваліфікації викладачів: сертифікаційні програми, міжнародні обміни, спільні навчальні проекти.
- Неформальна освіта: тактичні програми (короткострокові воркшопи, тренінги) та стратегічні ініціативи (створення відкритих баз даних, інтеграція в освітній процес).

- **Інституційні інструменти.**

- Створення платформи для координації дій МОН, МКСК та заінтересованих сторін.
- Співпраця між ЗВО, органами влади, громадськими організаціями та міжнародними партнерами.

- **Фінансові інструменти.** Грантові програми (PRFU, HORIZON тощо) для проєктів у сфері пам'яті та ідентичності.

- **Цифрові інструменти.** Використання цифрових архівів, інтерактивних платформ та інноваційних інструментів у роботі з пам'яттю.

Результати:

- Підвищено доступ до культурної спадщини через інституційні та цифрові механізми.
- Розроблено та впроваджено сучасні програми й методики викладання історичних та культурологічних дисциплін.
- Підготовлено нове покоління фахівців із комплексним підходом до гуманітарної освіти.
- Створено відкриту платформу для обміну знаннями між українськими та міжнародними інституціями. Щорічна конференція / всеукраїнський форум з питань пам'яті.
- Зміцнено інституційну взаємодію, посилено регіональні ініціативи через поширення інформації про найкращі практики та підтримку локальних освітніх осередків.

Вплив:

- Зміна поведінкових патернів у ставленні до представників усіх поколінь, які боролися за незалежність України: радянських дисидентів, ветеранів російсько-української війни – визнання та усвідомлення значущості їхнього внеску.
- Суттєво підвищився рівень громадської поінформованості та рівень складності національної дискусії щодо національної історії.
- Поглиблення розуміння ролі та значення історичної спадщини.
- Формування сталих основ для національної ідентичності, що базується на глибокому розумінні минулого.

Переваги та недоліки:

Переваги:

- Розвиток якісної освіти, посилення міжнародної співпраці.
- Залучення додаткових ресурсів через грантові програми.

- Інтегрування нових освітніх підходів у систему освіти різного рівня.

Недоліки:

- Високий ресурсний запит (фінанси, кадри, час).
- Нестача кваліфікованих спеціалістів, що потребує додаткового навчання.
- Складність реалізації механізмів через інерцію наявних структур.

Політика 1.2. Політика цифрової освіти, зацифровування та цифровізації пам'яті та роботи з ідентичністю

Цифровізація пам'яті та ідентичності – ключовий виклик сучасного суспільства. Відсутність єдиної інтегрованої платформи доступу до історичних архівів, недостатнє використання цифрових технологій у сфері освіти та культурної спадщини, а також обмежена участь громад у процесах документування історії призводять до обмеженості доступу до культурної спадщини, недостатнього пропрацювання минулих досвідів, що впливає на формування викривленої ідентичності.

Інструменти:

- **Інституційні інструменти.** Національна цифрова платформа за прикладом szukajwarchiwach.pl у Польщі. Інтегрування історичних та культурних об'єктів у платформу Дія.Освіта.
- **Цифрові інструменти.** Цифрові лабораторії та інтерактивні освітні проєкти (ігри, симуляції, віртуальні музеї). Прикладом є Цифрові проєкти Центру міської історії, проєкт HURI MAPA: Digital Atlas of Ukraine (<https://www.huri.harvard.edu/mapa>). Вони можуть діяти при ЗВО, школах, музеях, бібліотеках та культурних центрах.
- **Освітні інструменти.** Онлайн-курси та програми для закладів середньої та вищої освіти з історії, культурної спадщини та цифрових гуманітарних наук. Заохочення досліджень – створення курсових, бакалаврських та магістерських робіт зі складовою зацифрування культурної спадщини (або створення цифрових проєктів). Фокус на готовий продукт. Розширення академічної мобільності українських студентів і науковців через програми Erasmus+, Fulbright, DAAD та інші, створення магістерських та докторських програм з фокусом на українській культурі для іноземної аудиторії, зацифрування культурних об'єктів, переклад академічних текстів і розроблення мультимовних ресурсів.

- **Фінансові інструменти.** На рівні держави підтримку можуть надавати такі інституції, як УКФ, а також МОН – зокрема, коли йдеться про лабораторії при державних ЗВО, місцеві бюджети через бюджети участі або муніципальні програми розвитку культури та освіти. Міжнародні донори — як-от програма ЄС «Креативна Європа», House of Europe (<https://houseofeuropa.org.ua/opportunity/687>), IREX, Goethe-Institut, British Council – також активно підтримують проекти у сфері цифрової культури, інновацій та неформальної освіти. Додатково цифрові хаби можуть залучати фінансування через краудфандинг, партнерства з локальним бізнесом, приватними ініціативами, соціальними підприємствами та благодійними фондами.

Результати:

- Створено та розвивається інституційний інструмент – національна архівна платформа, що одночасно працює як освітній, дослідницький і громадський ресурс.
- Збільшення кількості онлайн-курсів та інтерактивних освітніх програм з історії та культурної спадщини, створення нових магістерських програм, активізація спільних наукових досліджень з європейськими ЗВО.
- Активна участь місцевих громад у документуванні та збереженні власної історії через цифрові ініціативи. Такий підхід поєднує освіту, творчість і технології, розвиваючи цифрову грамотність, критичне мислення та відчуття культурної належності.
- Створення цифрових лабораторій для навчання та досліджень у сфері за-цифрованої пам'яті, з навчанням через залученість.

Вплив:

- Підвищення рівня цифрової грамотності серед освітян, дослідників та громадян.
- Посилення національної ідентичності та належності до спільнот(и) через доступність історичних даних і культурної спадщини.
- Інтегрування українських досліджень у глобальний контекст через міжнародні публікації, проекти та академічну мобільність.
- Стимулювання міждисциплінарних досліджень на перетині історії, технологій та культурології (<https://www.pravda.com.ua/columns/2025/05/1/7510041/>).

Переваги та недоліки:

Переваги:

- Доступність історичних матеріалів та освітніх ресурсів для широкої аудиторії незалежно від місця перебування.
- Збереження локальної пам'яті через цифрові архіви та платформи.
- Підтримка громад у процесі документування та збереження власної ідентичності.
- Підвищення конкурентоспроможності українських дослідницьких ініціатив всередині країни та на міжнародному рівні.

Недоліки:

- Висока вартість впровадження цифрових технологій і необхідність регулярного оновлення технічної інфраструктури.
- Цифровий розрив між різними соціальними групами та регіонами, особливо у віддалених громадах.
- Виклики в забезпеченні кібербезпеки та захисту цифрових архівів.
- Брак фахівців у розробленні курсів, проведенні досліджень.

Політика 1.3. Співпраця ЗВО з інституціями пам'яті

Зміцнення взаємодії між закладами вищої освіти (ЗВО) та інституціями пам'яті для збереження, аналізу, переосмислення й ревіталізації культурної спадщини. Створення спільних ініціатив у сфері публічної історії та ідентичності через підготовку спеціалістів, проведення прикладних досліджень і впровадження освітніх інновацій.

Прикладом такої взаємодії є робота інституцій пам'яті – ГО «Музей сучасного мистецтва», музей «Територія терору», платформа культури пам'яті «Минуле / Майбутнє / Мистецтво» (ГО «Культурні практики»), ГО «Коаліція дієвців культури», освітні магістерські програми «Майбутнє спадщини: історія, культура, література» (УКУ), «Дослідження пам'яті та публічна історія» (KSE), платформа «Меморіал», Ukrainer. Проєкти такої взаємодії: «Практика про мистецтво, пам'ять та історію»

(КАМА, ГО «Музей сучасного мистецтва», КШЕ), «Лабораторія практик меморіалізації» («Минуле / Майбутнє / Мистецтво», ГО «Музей сучасного мистецтва», КШЕ), співпраця з архівом війни (УКУ, Центр міської історії), співпраця Музею Вінниці та ВДПУ ім. М. Коцюбинського.

Інструменти:

- 1. Освітні інструменти.** Освітні програми та стажування – впровадження з 2028 року МОН, МКСК та ЗВО, у співпраці з інституціями пам'яті спеціалізованих пілотних програм за зразком (наприклад, Executive Master in Cultural Leadership (<https://www.umio.nl/programmes/executive-master-in-cultural-leadership/>), Máster Universitario en Conservación y Restauración de Bienes Culturales), стажування та співпраця, зокрема з Luxembourg Centre for Contemporary and Digital History (C2DH) – University of Luxembourg (<https://www.c2dh.uni.lu/>), які нам дадуть спеціалістів з менеджменту пам'яті, роботи з культурною спадщиною, спеціалістів з роботи з локальною пам'яттю та спільнотами, зацифровуванням пам'яті та цифровими архівами, повернення підготовлених фахівців для реалізації проєктів у громадах, що відповідатимуть класифікатору. На перших етапах Наукова співпраця та аналітична підтримка: дослідження, спрямовані на документування та ревіталізацію спадщини, фінансовані державними інституціями, міжнародними донорами та фондами.
- 2. Фінансові інструменти.** Запровадження державних субвенцій для розвитку лабораторій та центрів пам'яті при ЗВО, грантові програми, держзамовлення, часткове покриття державою витрат для тих, хто їхатиме за кордон і повертатиметься, та для ЗВО, які активізують діяльність разом з інституціями пам'яті. Запровадження цільової державної субвенції як підтип освітніх субвенцій, орієнтованої на підтримку міждисциплінарних освітньо-дослідницьких ініціатив у сфері колективної пам'яті, культурної спадщини та музеєфікації. Паралельно необхідно розвивати грантові програми для проєктів ЗВО у співпраці з інституціями пам'яті (музеї, архіви, аналітичні центри), передбачити механізм державного замовлення на інвентаризацію, цифрове оброблення та аналіз спадщини, а також запровадити часткове покриття витрат на міжнародну мобільність викладачів і дослідників за умовою повернення та впровадження результатів у навчальний процес. Для активних ЗВО рекомендовано встановити бонусне фінансування за створення спільних програм і освітніх продуктів із партнерами в галузі пам'яті з чіткою координацією між МОН, МКСК, УКФ та НФДУ та можливістю запуснути міжвідомчу пілотну програму «Освіта й пам'ять» у 2026–2027 році.

Результати:

- Запущено не менш ніж 10 міждисциплінарних освітніх програм (бакалаврських, магістерських або сертифікатних), реалізованих у партнерстві із профільними інституціями пам'яті, а також підготовка щонайменше 50 фахівців, які пройшли навчання або стажування за цими напрямками протягом першого трирічного циклу.
- Запущено 30 центрів / лабораторій пам'яті при ЗВО для координації співпраці з інституціями пам'яті.
- Посилено практичну взаємодію студентів та науковців із громадськими та державними установами, що опікуються пам'яттю через спільні дослідження та заходи.
- Створено нові та розширено наявні цифрові архіви й цифрові платформи для документування пам'яті та культурної спадщини.
- Результати досліджень систематично інтегруються в державну політику пам'яті та регіональні ініціативи. Ознаками такої інтеграції є оновлення освітніх програм, наявність коротко- та довгострокових проєктів, створення нових і розвиток наявних музеїв, меморіалів та інших об'єктів пам'яті, дослідження, залучення науковців до публічних дискусій і процесу формування політик, фінансова підтримка відповідних проєктів та установ, активна присутність академічних знань у медіапросторі, а також реалізація регіональних ініціатив, як-от локальні меморіальні маршрути, краєзнавчі архіви та включення місцевої історичної пам'яті до національного наративу.

Вплив:

- Формування сталих міжсекторальних партнерств у сфері історичної пам'яті та культурної спадщини.
- Посилення національної ідентичності через інтегрування локальних і глобальних підходів до пам'яті.
- Збільшення доступності якісної освіти у сфері пам'яті та культурної спадщини.
- Підвищення залученості громад до проєктів із ревіталізації історичної спадщини.

- Зміцнення культурного обміну через міжнародну співпрацю.
- Впровадження в життя рішень на основі доказових даних та досліджень.
- Надання ЗВО додаткових можливостей та імпульсів для розвитку освітніх програм і наукових досліджень з проблем пам'яті та роботи з ідентичностями.

Переваги та недоліки:

Переваги:

- Підвищення якості освіти та підготовка практичноорієнтованих спеціалістів.
- Інституційна стійкість та розвиток міжнародної співпраці.
- Залучення додаткових ресурсів через спільні грантові програми.
- Інтеграція сучасних технологій у збереження та популяризацію культурної спадщини.

Недоліки:

- Обмеженість ресурсів на локальному рівні.
- Нестача кваліфікованих фахівців у сфері пам'яті та менеджменту культурної спадщини.
- Залежність від грантового фінансування, що може впливати на сталість ініціатив.
- Ризик розриву між академічними дослідженнями та практичними потребами інституцій пам'яті.

Рекомендована політика

Критерії вибору політики:

- Відповідність системній проблемі:

Політика враховує системність проблеми й міжсекторальність (дає змогу впливати як на освіту, так і на середовище знання та інституції пам'яті), відповідає на ключові вияви браку гуманітарних знань, визначені в групі ІПП:

- обмежений доступ до культурної спадщини (ІПП 1);
- необґрунтовані інтерпретації та уразливість ідентичності (ІПП 2-3);
- фрагментованість пам'яті та запит на неглибокі рішення (ІПП 4-5).

- Інтегрованість із цифровими і гуманітарними підходами:

Інституційна взаємодія, базована на цифрових рішеннях як операційній інфраструктурі для сучасної гуманітарної екосистеми – для зберігання, архівування, інтерпретації та публічного доступу до спадщини.

- Наявність емпіричних підтверджень та готових ініціатив:

Є реалізовані або пілотні моделі взаємодії ЗВО й інституцій пам'яті, що дає змогу масштабувати перевірені практики замість запуску з нуля.

- Політична легітимність і стратегічна відповідність:

- Стратегії розвитку культури України до 2030 року (цілі щодо інтеграції освіти, науки, культурної спадщини);
- цілям реформи вищої освіти;
- курсу на цифровізацію та європейську інтеграцію.

- Реалістичність впровадження та мультипартнерський потенціал

- Передбачає модульне впровадження через пілотні лабораторії, освітні програми, інституційні коаліції;
- має потенціал бути фінансованою як державою, так і міжнародними донорами.

- Суспільна підтримка та довгостроковий вплив.

Порівняння політик за критеріями:

Критерії	Політика 1.1 Освіта та дифузія гуманітарних знань	Політика 1.2 Цифровізація пам'яті та ідентичності	Політика 1.3 Співпраця ЗВО з інституціями пам'яті
1. Відповідність систем- ній проблемі (ІПП 1-5)	Частково (зосереджена на формальній освіті)	Так (доступ, осмислення, актуалізація)	Так (інтегрує і освіту, і пам'ять, і інституції)
2. Інтегрованість цифро- вих і гуманітарних рі- шень	Обмежена	Так (ключова цифрова інфраструктура)	Так (потребує цифрової підтримки для реаліза- ції)
3. Наявність моделей / готових практик	Обмежені приклади	Є успішні ініціативи (CUIA, MAPA, House of Europe)	Так (KSE, УКУ, Центр міської історії, ГО МСМ, Минуле / Майбутнє / Мис- тецтво, Музей терору, Музей Вінниці та інші)
4. Відповідність націо- нальним стратегіям	Так	Так	Так
5. Реалістичність впро- вадження (ресурси, етап- ність)	Складно масштабувати без реформ у ЗВО	Потребує технічних ін- вестицій	Так (може впроваджу- ватись поетапно через партнерства)
6. Мультипартнерський потенціал, донорський інтерес	Помірний	Високий (багато донор- ських програм)	Високий (підтверджені партнерства, міжнарод- на підтримка)
7. Суспільна підтримка та вплив	Низька видимість для широкої аудиторії	Висока доступність	Високий (робота з гро- мадами, музеями, спіль- нотами)

Як пріоритетну політику ми пропонуємо третю політику в поєднанні з другою. Вона провокує реалізацію перших двох і підсилює їх, крім того, посилення гуманітарних знань та взаємодії ЗВО з інституціями пам'яті відбувається також за допомоги інструментів другої політики й неможливе без зацифрування пам'яті та цифро-візації робочих процесів.

Механіка впровадження:

Етапи / Роки	Короткострокова перспектива (до 2027 року)	Довгострокова перспектива (до 2034 року)
Ідентифікація потреб і стратегічне планування	- Проведення досліджень щодо стану співпраці ЗВО та інституцій пам'яті. - Формування бази даних культурної спадщини та актуальних ініціатив. Створення цифрової платформи, яка поєднує реєстри із каталогом чинних і завершених ініціатив у сфері пам'яті, ревіталізації, досліджень та освітніх програм. Така система має функціонувати як національний онлайн-інструмент моніторингу, пошуку партнерств і звітності з можливістю аналітики, візуалізації та відкритого доступу для фахівців, органів влади та громадськості.	- Актуалізація стратегій на основі отриманих результатів. - Інтегрування досвіду міжнародних партнерів під час роботи з пам'яттю та створення освітніх ініціатив
Освітні програми та підготовка спеціалістів	- Запуск експериментальних курсів із менеджменту пам'яті. - Впровадження обов'язкових стажувань у музеях, архівах та громадських ініціативах. - Розширення співпраці з європейськими програмами підготовки спеціалістів (C2DH, UKY, KSE тощо).	- Інституалізація нових освітніх програм на бакалаврському та магістерському рівнях. - Розроблення стандартів вищої освіти та підготовка покоління спеціалістів у сфері пам'яті та культурної спадщини. - Інтеграція практичного досвіду роботи з пам'яттю на національному, регіональному та локальному рівнях у всі рівні вищої освіти.
Розвиток дослідницьких центрів та лабораторій	- Створення лабораторій пам'яті при провідних ЗВО. - Запуск міждисциплінарних дослідницьких проєктів. - Включення експертів із пам'яті в наукові заходи ЗВО.	- Масштабування центрів пам'яті на регіональному рівні. - Інтегрування наукових досліджень у державну політику пам'яті. - Міжнародні партнерства та залучення українських фахівців у світові дискусії.
Цифрові архіви та технології	- Створення баз даних, зацифрування сучасних подій, пов'язаних із війною. - Запуск пілотних онлайн-платформ для збереження локальної пам'яті, платформ локальної історії. - Використання інтерактивних карт і VR-рішень у роботі з пам'яттю.	- Формування єдиної цифрової платформи культурної спадщини. - Використання штучного інтелекту для аналізу та архівування історичних даних. - Створення інтерактивних віртуальних музеїв.

Етапи / Роки	Короткострокова перспектива (до 2027 року)	Довгострокова перспектива (до 2034 року)
Створення інтерактивних віртуальних музеїв.	- Запуск перших грантових програм для розвитку інституцій пам'яті. - Запровадження державних субвенцій для досліджень. - Часткове покриття державою витрат на стажування науковців в ЗВО.	- Інституалізація довгострокових фінансових механізмів на базі МОН, УКФ, МКСК - Залучення міжнародних донорів у фінансування проєктів.
Популяризація та залучення громад	- Пілотні проєкти з локальними громадами про роботи зі спадщиною, історією та колективною пам'яттю. - Проведення конференцій, семінарів та воркшопів. - Запуск комунікаційних кампаній про важливість співпраці ЗВО та інституцій пам'яті.	- Інтегрування ініціатив із роботи з історією та пам'яттю в державні та регіональні стратегії. - Масштабування успішних проєктів на рівень державної політики. - Міжнародне визнання української моделі співпраці ЗВО та інституцій пам'яті.

Результати:

1. Освітні програми та підготовка фахівців

- Впроваджено щонайменше 10 нових курсів у ЗВО з менеджменту проєктів з пам'яті, публічної історії, цифрової архівістики.
- Запущено спільні програми стажувань студентів у музеях, архівах, громадських ініціативах.
- Щонайменше 200 студентів пройшли практичні тренінги у сфері публічної історії.

2. Дослідницькі центри та лабораторії

- У 5 провідних університетах створено лабораторії пам'яті та культурної спадщини.
- Організовано понад 20 міждисциплінарних дослідницьких проєктів із залученням міжнародних експертів.
- Видано 5 комплексних досліджень про сучасну політику пам'яті в Україні, десятки наукових статей.

3. Цифровізація та новітні технології

- Зацифровано понад 50 000 архівних документів та створено онлайн-базу історичних джерел.
- Запущено інтерактивну карту пам'яті для локальних громад, яка охоплює 10 регіонів.
- Проведено перші VR-екскурсії історичними місцями у співпраці з музеями.

4. Фінансування та міжнародна співпраця

- Започатковано стратегічну співпрацю з європейськими освітніми та науковими інституціями (C2DH, УКУ, KSE).
- Отримано фінансування від донорів на розвиток цифрових архівів.

5. Популяризація та громадське залучення

- Проведено понад 50 публічних заходів (конференції, воркшопи, круглі столи) з питань пам'яті та історичної спадщини.
- Розвиток та посилення інструмента творчих конкурсів МКСК.
- Створено національну премію за найкращий проєкт у сфері роботи з пам'яттю.
- Успішно реалізовано 10 локальних громадських ініціатив у сфері публічної історії.

Вплив:

- **Формування культури пам'яті**, коли історія стає предметом суспільного обговорення, а не лише державної політики, історію сприймають як складний процес, а не набір героїчних або трагічних фактів, зменшення конфліктів через усвідомлення багатоголосся історії.
- **Зміцнення локальних спільнот** – громади активно створюють власні проєкти меморіалізації.
- **Розвиток громадянської участі** – люди долучаються до волонтерських, дослідницьких і просвітницьких ініціатив.
- **Зростання соціального капіталу** через посилення довіри та співпраці між громадянами через історичні ініціативи.

- **Розвиток освіти** – ЗВО стають місцями активної роботи з пам'яттю та ідентичністю спільно з інституціями пам'яті.
- **Інституції пам'яті як майданчики діалогу** – музеї та меморіальні простори стають платформами суспільної дискусії.
- **Стійкість до маніпуляцій** – критичне осмислення історії зменшує вплив пропаганди, активний деколонізаційний процес.

Розділ 2. Проблеми інформування та формування учасницької історичної культури, проблеми «просвіти» і залученості

Проблеми інформування, залученості громад, роботи з локальними меморіальними та культурними місцями / об'єктами / традиціями / особливостями, брак компетентностей у громадах, фахівців для дискусій та комунікаційної роботи послаблює якість локальних проєктів і підтримку процесів деімперіалізації та деколонізації; недооцінення культурних практик, автоматичне нищення незручної спадщини й монополія держави на формування пам'яті обмежують суспільний діалог і плюралізм історичних інтерпретацій.

Бракує формування учасницької історичної культури, яка передбачає відкритість усіх заінтересованих сторін до діалогу, у якому формується історична пам'ять та відбувається обмін знаннями, яка є наріжним каменем у процесі взаємодії та виробленні інструментів роботи з ідентичністю, передбачає взаємовплив акторів, розвиток критичного мислення, активну участь громад у процесах меморіалізації та популяризації локальної й національної історії, у формуванні прозорої комунікації між усіма зацікавленими сторонами.

Унаслідок експертних обговорень, фокус-груп із 15 ІПП, зазначених у [базовому звіті «Пам'ять та ідентичність»](#) RES-POL, для опрацювання в цьому розділі брифу згруповано сім як такі, що, на думку авторів, значною мірою взаємопов'язані й комплексно впливають на пам'ять та ідентичність залежно від стану компетенцій і залученості громад, учасницької культури та системної організації:

- **ІПП 9. Громадам бракує компетентностей у питаннях меморіалізації війни,** що призводить до низької якості локальних проєктів.
- **ІПП 10. Брак активних складних дискусій та брак медіаторів / фахівців для їх активації та медіації,** що ускладнює розвиток суспільного діалогу.
- **ІПП 11. Брак супровідної комунікаційної та просвітницької роботи у процесах деімперіалізації та деколонізації** – це послаблює суспільну підтримку зазначених процесів.
- **ІПП 14. Недостатньо усвідомлена цінність локальних культурних практик,** що знижує їхню роль у формуванні історичної культури.

- **ІПП 13. Автоматизм нищення незручної спадщини** без спроби осмислення чи інтерпретації.
- **ІПП 6. Загроза закріплення монополії на формування пам'яті про події за державними інституціями**, що обмежує плюралізм історичних інтерпретацій, недовіра до централізованих рішень і зовнішніх експертів (накшталт митців), традиціоналізм і палке бажання використовувати те, що звично і надійно (наприклад, чорний граніт або «невідомий солдат» як збірний образ героя).
- **ІПП 8. Проблема з ефективністю на національному рівні у створенні нових демократичних підходів до роботи з пам'яттю.**

Опрацювання зазначеної в цьому розділі комплексної проблеми через описані та рекомендовані політики впливає прямо або опосередковано й на розв'язання певних аспектів із зазначеного переліку ІПП.

Політика 2.1. Інформування та учасницька історична культура.

Політика спрямована на інтеграцію освітньої діяльності з роботою громад навколо локальних меморіальних місць, культурних об'єктів, традицій та особливостей. Вона акцентує увагу на залученні громадян до збереження та популяризації місцевої спадщини, що сприяє формуванню локальної ідентичності й зміцненню зв'язків між поколіннями. Основними пріоритетами є підтримка громадських ініціатив, робота з локальними спільнотами та локальною спадщиною, а також розвиток партнерств між державними установами, громадськими організаціями й міжнародними структурами.

Інструменти:

- Підтримувати ініціативи громад через надання грантів та субсидій у сфері культури та пам'яті, зокрема уможливити такі мінігранти як на техніку для сільських бібліотек з методичними матеріалами, так і працювати зі спадщиною. Зокрема, увиразнити фокус на учасницьку культуру та потреби громад у роботі із спадщиною, наприклад у програмах УКФ «Культурна спадщина» (у рамках ЛОТУ 3 «Дослідження історико-культурної спадщини України»), «Культура під час війни», «Культура. Регіони» та ін.).
- Освітні інструменти, що передбачають розроблення воркбуків («робочих

зошитів»), проведення воркшопів, екскурсій та освітніх заходів у локальних культурних місцях, розроблення локальних навчальних програм з роботи з меморіальними об'єктами та традиціями, аналіз успішних та неуспішних кейсів та масштабування успішних практик, залучення експертів і міжнародних партнерів для впровадження найкращих практик роботи з пам'яттю. Розроблення навчальних стратегій для роботи з пам'яттю та ідентичністю в громадах та з громадами – створення базових інформаційних інструментів та методичних матеріалів, посібників.

- Розроблення в громадах «мапи пам'яті» (місцевого «зонінгу» місць пам'яті), яка фіксує наявні об'єкти культурної спадщини, що мають потенціал стати точкою зростання та об'єднання, а також процеси, важливі та актуальні для громади (наприклад, меморіалізація загиблих у війні), та аналізує наявні ресурси (фінансові й людські), визначає пріоритети та напрямки руху, допомагає координувати зусилля всередині громади й робить напрями та фокус діяльності з поширення знань чіткішими і зрозумілішими для зовнішніх експертів та потенційних партнерів. Ця «мапа пам'яті» стає частиною стратегії розвитку громад.
- Врахування у протоколах музеалізації «ревізії» та переоцінення цінностей, що зберігають інституції пам'яті, документації демонтованих радянських об'єктів (багато років говорять про досвід інших країн із парками радянського минулого, але на практиці об'єкти нищать, і лише деякі музеї мають сили й можливість для збереження об'єктів і роботи з ними.)

Результати:

- Громади активно працюють з оприявленням власних локальних ідентичностей.
- Кількість збережених, інтегрованих в освітні, медійні та туристичні проєкти об'єктів культурної спадщини постійно зростає. Репрезентовані в реєстрах об'єкти культурної спадщини з'являються завдяки локальній ініціативі. Зростає залученість громадськості до практик комеморації.
- Комунікація та досягнення порозуміння між різними групами населення відбувається через використання інституцій пам'яті як платформ для діалогу.
- Локальна історія активно інтегрується в освітні програми регіонів, локальна спадщина стане частиною освітнього процесу на всіх рівнях, тому діти та молодь можуть відчувати належність і глибше розуміти важливість збереження історії.

- Суттєво зріс інтерес молоді до історії. Через волонтерські та освітні програми збільшується активність молодого покоління у процесах меморіалізації та збереження історії.
- Відбувається міжсекторальна співпраця. Партнерства між державними структурами, незалежними науковцями, громадськими організаціями та міжнародними організаціями стають загальноукраїнською нормою. Це забезпечує ефективне використання ресурсів для збереження спадщини.
- Популяризація локальної спадщини завдяки використанню сучасних технологій та творчих форматів, інформація про локальні історичні об'єкти та пам'ятки стане доступною для ширшої аудиторії.

Вплив:

- Зміцнено соціальну згуртованість та залучення громадян до збереження пам'яті
- Локальну історію інтегровано в навчальні програми, що створює умови для учнів та студентів краще розуміти важливість збереження історії для розвитку країни.
- Роль громад у розвитку та формуванні культурної політики на локальному рівні ключова.
- Інституції пам'яті стали важливими платформами для діалогу, і це дає змогу долати соціальні та культурні бар'єри.
- Через системне збереження та передання історії наступним поколінням забезпечується соціальна згуртованість, базована на тривалій і стійкій пам'яті про важливі культурні та історичні події.
- Збільшено ефективність використання ресурсів, які виділяють на збереження культурної спадщини та розвиток локальних ініціатив, пов'язаних із роботою з пам'яттю.

Переваги та недоліки:

Переваги:

- **Зміцнення локальної ідентичності** через залучення громадян до роботи з пам'яттю та збереження спадщини.

- **Розвиток інституцій пам'яті як платформ діалогу**, що сприяє комунікації між різними групами населення.
- **Активна інтеграція локальної історії в освіту**, що посилює розуміння важливості історичної пам'яті.
- **Підвищення молодіжної активності** через волонтерські та освітні програми.
- **Популяризація спадщини через сучасні технології та творчі формати.**
- **Міжсекторальна співпраця**, що забезпечує ефективне використання ресурсів та розширює партнерства.
- **Підтримка громадських ініціатив** через гранти, освітні інструменти та стратегічне планування (карти пам'яті).
- **Системне збереження історії** через розроблення протоколів музеалізації та переоцінення радянської спадщини.

Недоліки:

- **Неоднорідна спроможність громад** – різні регіони мають різний рівень ресурсів і зацікавленості.
- **Потреба в тривалому фінансуванні**, без якого ініціативи можуть залишитися фрагментарними.
- **Складність міжсекторальної координації**, особливо між державними структурами та громадськими організаціями.
- **Опір зміні підходів до пам'яті**, зокрема щодо радянських об'єктів та їх документування.
- **Ризик формалізації процесів**, коли робота з історичною пам'яттю стає бюрократичною, а не живою частиною громадської активності.

Політика 2.2. Робота з «молодим поколінням». Політика поширення знань.

Робота з молодим поколінням потребує новітніх методів поширення знань і залученості в роботу з пам'яттю та ідентичністю. Молодь у громадах активно долучається до роботи з локальною пам'яттю, має проактивну позицію, що базується на знаннях. Поширення інформації про локальні культурні феномени, традиції, практики – тренд у соціальних мережах серед «молодих користувачів», створення трендових форматів комунікації. Підтримуються громадські ініціативи у сфері пам'яті завдяки грантовим програмам, стратегічному плануванню та партнерствам. Використання сучасних технологій для збереження, дослідження та переосмислення історичної спадщини.

Інструменти:

- Формування та фінансування державою молодіжного руху за локальну історію – через [Український молодіжний фонд](#) (співпраця з Міністерством молоді та спорту України / Мінмолодьспорту) та створення коаліції молодіжних організацій за локальну історію, з упізнаваною айдентикою для проєктів такого руху. Рух може підтримувати, наприклад, історичні розвідки, цифровізацію, сторителінг, відновлення пам'ятних місць, «окультурення» історичних місць. У впровадженні важливо залучити молодіжні організації, які мають досвід громадянської освіти та роботи з історичною пам'яттю (зокрема, «Пласт – Національна скаутська організація України», яка отримує підтримку з державного бюджету, але її програми з виховання, краєзнавства, волонтерства й таборування можуть бути розширені компонентами публічної історії, комеморації та дослідження локальної спадщини).
- Створення міжвідомчої платформи МОН, МКСК та НАН з мандатом ініціювати зміни до освітніх стандартів і публічних програм у сфері культурної спадщини з подальшим впровадженням через профільні органи МОН та пілотні освітні модулі. Передбачити запуск курсів із публічної історії у співпраці з освітянами, з фокусом на міжпредметну інтеграцію, доступну мову та роботу з локальною пам'яттю.
- Перегляд та розширення / зміни державних програм підтримки молодіжних ініціатив через МОН+Мінмолодьспорту, що працюють у сфері меморіалізації та роботи з ідентичністю, а також фондів для розвитку цифрових освітніх платформ. Фінансування мають спрямовувати на розроблення нових іннова-

ційних навчальних ресурсів, додатків, матеріалів, на підтримку онлайн-курсу та конкурсів, а також на організацію культурних подій.

- Створення сертифікатної навчальної програми для музейників, які працюватимуть з підлітками та молоддю.
- Впровадження через платформу взаємодії МОН+МКСК+НАН методів неформальної освіти, освіти через розваги (edutainment), сучасних технологій для популяризації та роботи з матеріальними та нематеріальними об'єктами пам'яті, ігровими варіантами на зразок Playstation тощо.
- Розвиток компетентностей – створення освітніх програм для вчителів, викладачів та молодіжних лідерів, які зможуть ефективно передавати знання про культурну спадщину та меморіалізацію, навички аналізу, дослідження, критичного мислення, розвиток навичок соціальної комунікації та лідерства через проєктну діяльність, спрямовану на осмислення історії та культурної ідентичності, залучення фахівців для розроблення нових навчальних програм та матеріалів. Щоб реалізувати це, потрібно співпрацювати з наявними платформами та ресурсами на зразок EdEra.
- Міжпоколіннєві програми, які створюють умови для взаємного навчання молоді й старшого покоління (на кшталт пілотування в Бучі, коли старшокласники вчили пенсіонерів англійської мови (<https://vechirniy.kyiv.ua/news/87115/>)), поєднання досвіду («старі кадри») і технологій (молодь), або базовані на моді серед молоді на «старі» технології (на кшталт моди на миттєві фото).
- Аналіз та поширення найкращих практик з міжнародного досвіду роботи з молоддю, зокрема практики неформальної освіти та фізичного долучення (не лише екскурсії, але й, наприклад, волонтерство для збереження спадщини, участь в археологічних розкопках тощо), які цікаві для молоді та мотивують до вивчення історії, зокрема локальної. Прикладом може бути діяльність в межах магістерської програми University of Limerick 'Local History' (<https://www.masterstudies.com/institutions/university-of-limerick/local-history-ma>) та Cultural Heritage in Action (<https://culturalheritageinaction.eu/case-studies/>).
- Освітні кампанії, форуми, фестивалі та ідеатони, що інтегрують знання про національну та локальну спадщину в активні практики.

Результати:

- Запущено не менш ніж 10 міждисциплінарних освітніх програм та курсів із тематики культурної спадщини, публічної історії та меморіалізації у ЗВО та партнерських інституціях.
- Залучено понад 1 000 молодих людей до освітніх, дослідницьких і волонтерських програм через цифрові платформи, локальні ініціативи, стажування та пілотні навчальні модулі.
- Реалізовано щонайменше 15 міжсекторальних проєктів (ЗВО + інституції пам'яті + громади), що включають цифрову репрезентацію спадщини, комеморативні акції, виставки, інтеграцію в освітній процес.
- Поширено успішні локальні практики на щонайменше 10 міжнародних форумах, виставках або партнерських ініціативах, що сприяють діалогу про історію і культуру.
- Створено й підтримано не менш ніж 3 цифрові та фізичні платформи, орієнтовані на роботу з молоддю та культурною пам'яттю (освітні хаби, архіви, онлайн-курси).
- Розроблено та відпілотовано інноваційні підходи до освіти та меморіалізації в 10 громадах – з подальшим масштабуванням на регіональному та національному рівнях.

Вплив:

- Молодь активно залучена до роботи з локальною пам'яттю.
- Знання постійно верифікують та поширюють через сучасні платформи.
- Створено підтримувальне середовище для громадських ініціатив.
- Збільшено інтерес до історії через культурні заходи.

Переваги та недоліки:

Переваги:

- Молодь отримує реальні можливості для самореалізації через участь у дослідницьких, волонтерських, культурних проєктах на локальному рівні.

- Заняття історією та культурною спадщиною стають цікавими, бо поєднуються з форматами сторителінгу, соцмереж, ігор, мобільних застосунків.
- Навчання стає інтерактивним і прикладним – з використанням сучасних технологій (3D, AR, відеоісторії, онлайн-курси).
- Підлітки та студенти отримують доступ до грантів і стажувань, що мотивує глибше вивчати локальну історію.
- Освітні заклади отримують готові навчальні програми та інструменти, які легко інтегрувати в шкільний чи університетський курс.
- Викладачі підвищують кваліфікацію через сертифікатні програми та нові навчальні матеріали.
- Громадські ініціативи отримують сталі джерела фінансування.
- Громади отримують активну молодь, яка знає історію свого краю й бере участь у розвитку місцевої культурної інфраструктури.
- Впроваджують культуру «дослідження, а не забування» – через підтримку локальної пам'яті, архівів, історичних локацій.
- Використання трендів соцмереж у сфері культури робить локальну історію «модною» та цікавою для молодих людей.
- Формується нова культура пам'яті, де історія – це не «про минуле», а про ідентичність, спільність і майбутнє.
- Освітні установи мають можливість інтегрувати новітні підходи до навчання, включно з використанням цифрових ресурсів, 3D-моделей, мобільних застосунків, що зробить процес навчання більш доступним і цікавим для студентів. Створення нових навчальних програм та сертифікатів для викладачів становить додатковий мотиваційний інструмент, який підвищить професіоналізм і кваліфікацію педагогів.

Недоліки:

- Слабка мотивація або її відсутність у «старих кадрів», які є в будь-якому типі політики та прямо чи опосередковано стають акторами широкого культурного поля в Україні.
- Відсутність або недостатня кількість підготовлених та мотивованих до роботи з пам'яттю та ідентичністю молодих працівників.

- Молодь може виявляти недостатній інтерес.
- Нерівномірний доступ до технологій у різних населених пунктах.

Політика 2.3. Національна пам'ять як екосистема: відкритий простір для історії, взаємодії та суспільного діалогу.

Політика передбачає запровадження [екосистемного підходу](#) у сфері роботи з національною пам'яттю, щоб сформувати екосистему, спрямовану на ідею створення середовищ, які дають змогу громадянам вільно взаємодіяти з різними аспектами історії, формувати критичне мислення та працювати з достовірними джерелами інформації. Роль УІНП – виступити проактивним «архітектором» цієї екосистеми, координуючи процеси та ініціюючи проекти, які забезпечують збереження пам'яті, зокрема через створення платформи для взаємодії між учасниками системи, заінтересованими сторонами. Інші організації також можуть бути ініціаторами проектів. Громадські організації, медіа, освітні установи та культурні заклади беруть активну участь у формуванні національної пам'яті, організовуючи публічні заходи, дослідження, освітні програми та виставки, завдяки чому громадяни можуть критично оцінювати своє минуле.

Важливим складником екосистеми є взаємодія між різними учасниками (сферами), де кожен виконує свою роль: освітні установи забезпечують навчання й дослідження, культурні та наукові інституції зберігають, досліджують і популяризують культурну спадщину, а медіа здійснюють критичний аналіз та поширення достовірної інформації. Державні органи національного й місцевого рівнів відповідають за правову та фінансову підтримку проектів з меморіалізації, створюючи нормативно-правові умови для розвитку культурних ініціатив.

Тут виявляється і роль бізнесу через різні напрями взаємодії бізнесу з культурною сферою: меценатство, корпоративну соціальну відповідальність, імідж / рекламу, бізнес-модель / активи, розвиток людей, роботу з невизначеністю та невідомим.

Відсутність інклюзивних просторів для обговорення минулого обмежує можливості суспільного діалогу, заважає критичному осмисленню історії та її впливу на сучасність, а також звужує горизонти формування колективної пам'яті. Тому виникає потреба у створенні **безпечних просторів пам'яті** – відкритих, незалежних платформ, де люди з різними поглядами можуть дискутувати без страху бути виключеними або засудженими. Проте ключовий виклик полягає в тому, що біль-

шість наявних майданчиків мають ідеологічну прив'язку – державну, комунальну чи навіть політично вмотивовану, – що унеможлиблює довіру до них з боку частини громадян. Особливо це помітно в містах із суперечливим історичним спадком, як-от Одеса, де офіційні інституції часто сприймають упереджено. Отже, питання не лише в необхідності таких просторів, а й у тому, щоб спільними зусиллями громади, дієвців культури вони були створені й справді залишалися відкритими, безпечними та довіреними для широкого кола учасників.

Важливо забезпечити ширший доступ до джерел, архівів і фондів, які сприяють вільному дослідженню та розумінню історії. Обмеженість інструментарію, ідеологічний тиск та вузький фокус на конкретику або надмірну визначеність заважають критичному мисленню й осмисленню складних суспільних викликів. Політика екосистеми пам'яті повинна прагнути подолати ці перепони через впровадження міждисциплінарних підходів, розширення доступу до інформації та створення інклюзивних середовищ, які сприятимуть відкритому контакту з реальністю.

Функційно ця політика покликана забезпечити суспільство інструментами мульти-направленої роботи з пам'яттю, будувати діалог між соціальними групами, поколіннями, а також інтегрувати історичні досвіди в європейський контекст без викривлень чи ідеологічного тиску.

Інструменти:

- Розвиток функціоналу та методологій УІНП для реалізації ролі архітектора екосистеми, зокрема через навчання працівників, забезпечення УІНП відповідними ресурсами, впровадження практик фасилітації.
- Впровадження програм, які допомагають громадянам критично оцінювати історичні події та їхній вплив на сучасність.
- Робота з публічними просторами, використання публічних просторів, меморіалів та культурних ініціатив для підтримки спільної історичної пам'яті.
- Формування критичного мислення через впровадження відповідних освітніх ініціатив, які допомагають аналізувати інформацію, протистояти маніпуляціям і сприймати історію через різні перспективи.
- Освітні програми та курси, адаптування або розроблення яких ініційовані МОН спільно з МКСК або в рамках автономії ЗВО, інтегрування в навчальні плани в закладах середньої освіти та в силабуси окремих дисциплін ЗВО тем, пов'язаних з історичною пам'яттю, деколонізацією, критичним мисленням і роботою з джерелами.

- Освітні програми та курси, адаптування або розроблення яких ініційовані МОН спільно з МКСК або в рамках автономії ЗВО, інтегрування в навчальні плани в закладах середньої освіти та в силабуси окремих дисциплін ЗВО тем, пов'язаних з історичною пам'яттю, деколонізацією, критичним мисленням і роботою з джерелами.
- Державна підтримка, зокрема через УКФ, незалежних проєктів, конкурси, гранти для громадських організацій, журналістів і культурних інституцій на розроблення тем, пов'язаних із пам'яттю та ідентичністю.
- Доступні цифрові сервіси як-от інтерактивні Книги пам'яті на вулицях міст чи QR-коди (їх до війни міста активно використовували для туристичних маршрутів), інтегрування історичних наративів у публічний простір через мобільні застосунки, маршрутні платформи чи міські об'єкти дає змогу зробити складну пам'ять видимою, інклюзивною й привабливою для широкої аудиторії.
- Цифрові бази даних про репресованих, місця масових злочинів минулого тощо.

Результати:

- Створено середовище, у якому історичну пам'ять не лише зберігають, але й переосмислюють в умовах сучасності.
- Створено прозорі та доступні архіви, бази даних і цифрові ресурси, що дають змогу громадянам отримувати достовірні історичні матеріали для аналізу та дослідження. Цей доступ підтримують за допомогою онлайн-платформ, що полегшують роботу з інформацією.
- Відкриті цифрові бази даних, як-от архіви про репресованих або місця масових злочинів, створюють нові можливості для досліджень і продукування знання. У рік з'являється не менш ніж 10 іноземних академічних та журналістських статей, базованих на цих даних.
- Відновлено культурні пам'ятки на деокупованих територіях (наприклад, музеї, меморіали, архітектурні об'єкти), а також підтримано проєкти реконструкції об'єктів культурної спадщини, пошкоджених під час війни, включно з археологічними дослідженнями, реставрацією об'єктів, створенням виставок на базі нових знахідок.

- Відкрито нові музеї та оновлено наявні меморіальні комплекси із забезпеченням доступу для різних соціальних груп. Активно впроваджуються практики фасилітації.
- Реалізовано успішні кейси меморіалізації, на їхній основі створено покрокові інструкції для поширення досвіду.

Вплив:

- **Зміцнення національної ідентичності:**
 - Відбувається постійне переосмислення історичного спадку та інтегрування його в сучасний суспільний дискурс.
 - Посилюється здатність до саморефлексії суспільства, що практикує критичне мислення. Розвивається спроможність аналізувати, осмислювати та інтерпретувати інформацію.
 - У залученої частини суспільства формуються навички оперування складними поняттями та системами, здатність переходити «від абстрактного до конкретного» й «від конкретного до абстрактного».
- **Інтеграція локальних і регіональних наративів:**
 - Локальні історичні контексти відчутні в загальнонаціональній пам'яті.
 - Історичні непорозуміння та дилеми дискутують через участь в загальнонаціональному діалозі, що створює умови для порозуміння.
- **Створення простору для суспільного та міжпоколіннього діалогу:**
 - Історичні події обговорюють у відкритому та демократичному форматі.
 - Започатковані освітні програми та ініціативи сприяють поширенню практик критичного мислення про історію, інклюзивності та плюралізму думок, формування громадянського діалогу.
 - Відбувається посилення зв'язку між поколіннями через осмислення спільної історії.

Переваги та недоліки:

Переваги:

- Прозорі архіви та бази даних забезпечують доступ до достовірної інформації,

що сприяє критичному мисленню й дослідженню історії.

- Освітні програми, інклюзивність та плюралізм думок сприяють формуванню здорового громадянського діалогу.
- Політика сприяє глибшому розумінню історії через інтегрування різних наукових дисциплін.
- Взаємодія акторів пам'яті посилює діалогову співпрацю та результативність політики пам'яті в Україні.
- Активна участь у міжнародних форумах допомагає Україні вивести питання національної пам'яті на світову арену.

Недоліки:

- Є ризик інструменталізації історії, що може викривити мету політики, а також неоднозначність сприйняття деколонізаційних заходів у різних регіонах України, що ускладнює її впровадження.
- Необхідність значних фінансових ресурсів.
- Можливі конфлікти через плюралізм поглядів.
- Високий рівень конфліктності в громадах у питаннях меморіалізації з урахуванням одночасно думки експертів та бажань людей, чиї родини або близькі зазнали втрат у війні.
- Технічні труднощі й доступність.
- Відсутність достатньої кількості фахівців, професійних модераторів і фасилітаторів може ускладнити реалізацію деяких ініціатив.
- Ця політика потребує тривалого часу для відчутних результатів.

Політика 2.4. Інтеграція сучасного мистецтва в роботу з пам'яттю та ідентичністю через мережевий музейний формат

Політика спрямована на створення нової інституційності у сфері культури, роботи з пам'яттю та ідентичністю через **мережеву модель Українського музею сучасного мистецтва (УМСА)** як децентралізовану платформу для формування сучасної ідентичності громадян України, підтримки локальних художніх явищ та міжнародного позиціонування українського мистецтва.

Ця інституція покликана осмислити та пропрацювати досвід другої половини XX – XXI століття через мистецькі явища та ініціативи, що формувались та існували в локальних контекстах різних регіонів України, зробивши контексти видимими та дискутованими на національному рівні.

Ця політика фокусується на викликах, що лежать у кількох площинах:

- **Національний рівень:** формування культурної ідентичності громадян України зараз відбувається переважно через контакт із віддаленим у часі історичним спадком та традиційною культурою, а це обмежує осмислення громадянами України сучасності та культурних феноменів сьогодення.
- **Професійний рівень:** недостатність професійних інституцій, що працюють із сучасним мистецтвом (за наявності митців та художнього процесу), відсутність системних закупівель мистецтва до державного музейного фонду, нерозвиненість наук про мистецтво, дефіцит якісних досліджень і популяризації.
- **Регіональний рівень:** маргіналізація сучасного мистецтва в містах та регіонах, недостатність культурної інфраструктури, відтік мистецьких кадрів.

Політика передбачає децентралізований підхід, що залучає локальні мистецькі спільноти до національного та міжнародного дискурсу, формує учасницьку культуру й посилює роль сучасного мистецтва як середовища та інструмента роботи з пам'яттю та ідентичністю.

Інструменти

- Інфраструктура: мережевий музей як платформа, що ґрунтується на таких принципах:
 - Децентралізація: створення регіональних осередків (інституцій-ланок), які

працюють у спільному політико-методологічному просторі.

- ▣ Глокальність: робота з локальним (місцевим, регіональним), національним і міжнародним контекстом.
- ▣ Контакт із сучасністю: сучасне мистецтво як середовище для рефлексії над поточними викликами, що стоять перед суспільством.
- Колекціонування сучасної спадщини:
 - ▣ Формування національної колекції сучасного мистецтва, що містить найновішу мистецьку спадщину – мистецтво періоду війни Росії проти України, у межах загального підходу до дослідження явищ сучасного мистецтва – від другої половини XX століття й дотепер.
 - ▣ Впровадження інноваційних методів архівування та каталогізації мистецьких процесів.
- Інформування: Освітні та комунікаційні програми:
 - ▣ Підготовка медіаторів для діалогів щодо пам'яті та ідентичності через мистецькі практики.
 - ▣ Створення навчальних модулів для громад про осмислення історії та спадщини через сучасне мистецтво.
- Регулювання:
 - ▣ Включення в профільне законодавство акценту на сучасне мистецтво як частину національної культурної політики.
- Фінансування й розвиток економіки:
 - ▣ Створення грантових програм для підтримки локальних ініціатив у сфері мистецтва, музеєфікації та пам'яті.
 - ▣ Активізація бізнес-спільнот у регіонах для підтримки роботи інституції в їх локальних осередках.
 - ▣ Партнерство з європейськими та міжнародними фондами для розвитку мережевого музею.
 - ▣ Легалізація ринку сучасного мистецтва через прозорі механізми підтримки та закупівлі.

- ▣ Використання мистецьких продуктів як доданої вартості для локальної економіки.

Результати

До 2027 року:

Короткострокові

- Створення пілотних осередків мережевого музею в регіонах.
- Підготовка перших груп медіаторів для роботи з локальною пам'яттю.
- Запуск онлайн-платформи представлення сучасного мистецтва різних регіонів України.

До 2034 року:

Середньострокові

- Інституціоналізація сучасного мистецтва як інструмента роботи з пам'яттю.
- Локальні мистецькі феномени стають видимими на національному рівні.
- Розвиток українського сучасного мистецтва як конкурентоспроможного глобального явища.

Довгострокові

- Формування сталої екосистеми культури, що охоплює сучасне мистецтво.
- Включення українських музейних ініціатив у світові культурні процеси.
- Сучасне мистецтво визнане та присвоєне суспільством.
- Сучасне мистецтво формує образ найближчого минулого, завдяки чому суспільство перебуває в контакті з множинними наративами про минуле та активно дискутує їх у публічному полі на території мистецтва.
- Розвиток культури колекціонування, що підтримує тривалу економічну стійкість.

Вплив

- **Розширення учасницької історичної культури**, яка базується на відкритому діалозі та осмисленні спадщини через мистецтво.

- **Зміцнення ідентичності через сучасну культуру**, а не лише через історичну пам'ять.
- **Розвиток локальних культурних практик** та інтеграція регіонів у національні та міжнародні дискурси.
- **Створення конкурентоспроможної культурної економіки** та зростання вартості українського мистецтва.

Переваги:

Для громад:

- Доступ до інструментів роботи з пам'яттю та ідентичністю через сучасне мистецтво.
- Посилення культурної автономії та підвищення рівня локальних ініціатив.

Для митців та професійної спільноти:

- Нові можливості для реалізації у сфері сучасного мистецтва.
- Доступ до міжнародних платформ і фінансування.

Для державних інституцій:

- Формування сталої системи культурної політики.
- Посилення міжнародного позиціонування української культури.

Недоліки:

- Головним викликом залишається низьке охоплення: сучасне мистецтво та культурні практики, які залучають до переосмислення минулого, залишаються маргінальними для більшості громадян. Це суттєво обмежує потенціал політики пам'яті, орієнтованої на формування учасницької історичної культури, критичного мислення та залученості.
- Додатковими бар'єрами стають нестача фінансування для масштабування ініціатив, інституційний опір – зокрема, з боку традиційних музеїв та культурних закладів — до нових форматів роботи з пам'яттю, а також ризик фрагментації зусиль через брак системної координації. Без широкого залучення аудиторії, зокрема поза великими містами та культурними осередками, політика ризикує залишитись точковою та елітарною.

Механіка впровадження:

До 2027 року:

Підготовчий етап

- Аналіз наявних ініціатив та визначення регіональних осередків для пілотного запуску.
- Запуск профільної онлайн-платформи для колекцій, обміну та співпраці між музеями.

Пілотний запуск мережевої інфраструктури

- Впровадження освітніх програм для громад.
- Формування перших цифрових і фізичних музейних колекцій.
- Створення партнерств із міжнародними мистецькими інституціями.

До 2034 року:

Розширення та масштабування

- Розгортання музейної моделі в Україні.
- Запуск системи підтримки культурної економіки та легалізація ринку сучасного мистецтва.
- Інтегрування в європейські музейні та дослідницькі програми.

Рекомендована політика

Критерії вибору політики:

Критерій	Політика 2.1 Інформування та учасницька історична культура	Політика 2.2 Робота з молодим поколінням	Політика 2.3 Екосистема національної пам'яті	Політика 2.4 Мережевий музей сучасного мистецтва	Комбінація 2.3 + 2.4 (рекомендована)
1. Відповідність ІПП	Охоплює переважно локальні та освітні виклики (ІПП 9, 10, 14)	Сфокусована на молоді та цифровій просвіті (ІПП 11, 14)	Охоплює всі ключові ІПП включно з системними (ІПП 6, 8, 13)	Охоплює ІПП 14, 13 через мистецьку інтерпретацію та колекціонування	Дає системну відповідь на всю групу ІПП
2. Системність і стратегічність	Підтримує локальні стратегії, але без національної рамки	Працює через інструменти, але не формує стратегічної рамки	Визначає системну роль УІНП та закладає механізми координації	Стратегічно вписується в національну культурну політику через нову інституцію	Системна рамка + інституційна інновація
3. Учасництво і діалогічність	Високий рівень учасництва на локальному рівні	Орієнтація на молодіжну участь	Публічні простори, дискусії, фасилітації	Мистецтво як точка діалогу, рефлексії та емоційної участі	Розширення форм участі: публічні, освітні, мистецькі
4. Інституційна спроможність та донорський потенціал	Сумісна з муніципальними програмами, але потребує сильних громад	Підтримується через МОН, фонди, але потребує серйозної інфраструктури	Підтримується як державними, так і донорськими структурами	Відповідає логіці донорських програм через призму інструменталізації мистецтва (social cohesion, інклюзія / локальна ідентичність, тощо), але в світі є приклади фундацій, які працюють зі світовим мистецьким спадком,	Дає змогу формувати мікс: державне – громадське – донорське – мистецьке

Критерій	Політика 2.1 Інформування та учасницька історична культура	Політика 2.2 Робота з молодим поколінням	Політика 2.3 Екосистема національної пам'яті	Політика 2.4 Мережевий музей сучасного мистецтва	Комбінація 2.3 + 2.4 (рекомендована)
				підтримують кураторські практики, роботу зі спіль- нотами, резиденції)	
5. Інноваційність (важли- во для молоді та батьків) та адаптація до викликів	Інновації локального рів- ня, адаптація до різних громад	Інновації в освіті та медіа, але обмежена стійкість	Міждисциплінарність, цифровізація, відкритість	Децентралізована інституційна модель	Децентралізована інституційна модель
6. Потенціал масштабу- вання	Залежить від локального лідерства	Залежить від молодіжної активності та доступу до технологій	Можливе масштабуван- ня через координацію «архітектора»	Масштаб через мереже- ву логіку	Оптимальна модель мас- штабування

Рекомендовані політики – комбінування Політик 2.3 та 2.4, адже остання посилює першу. Побудова екосистеми передбачає створення фізичних і цифрових середовищ / просторів для інтерактивного вивчення, осмислення та аналізу історії й актуальних соціальних реалій.

Розділ 3. Брак усвідомлення та роботи інституцій культури як інституцій пам'яті

Брак відповідальної роботи з пам'яттю в інституціях культури / культурної спадщини, відсутність навчання, обміну досвідом і залучення сучасних практик призводять до їхньої низької ефективності, втрати спадщини, обмеженого доступу громадян до якісної інформації й недостатнього розвитку інституцій. Брак на національному рівні функційності з вироблення нових демократичних підходів до роботи з пам'яттю та брак суспільного запиту ускладнює роботу з пам'яттю, обмежене розуміння цінності спадщини та інституційна інерція також становлять важливі чинники.

Брак усвідомлення інституціями культури своєї ролі як інституцій пам'яті – одна з ключових проблем у формуванні національної ідентичності. Здебільшого ці установи виконують роль організаторів подій чи зберігачів артефактів, але не медіаторів пам'яті. Причина у відсутності підготовлених фахівців, здатних інтегрувати роботу з історичною пам'яттю та культурною спадщиною в контекст національної безпеки. Саме тому необхідно не лише підвищувати обізнаність про цю проблему, але й розробляти механізми для створення нової генерації професіоналів.

Виникає потреба впроваджувати політику, яка сприятиме підготовці кваліфікованих фахівців і дослідників у сфері пам'яті та культури через освітні програми, тренінги й школи, забезпечить їхню мотивацію фінансово та репутаційно, а також інтегрує їхню діяльність в інституції пам'яті для довгострокової роботи та розвитку. Наріжним стає **розробити дорожню карту для підготовки нової генерації спеціалістів, які працюватимуть на стику культури, освіти та пам'яті**, з деталізацією, як і хто розроблятиме такі програми і які механізми мотивації забезпечать їхню реалізацію.

Унаслідок експертних обговорень, фокус-груп з 15 ІПП, зазначених у [базовому звіті «Пам'ять та ідентичність»](#) RES-POL, для опрацювання в цьому розділі брифу згруповано три як такі, що, на думку авторів, значною мірою взаємопов'язані й комплексно впливають на пам'ять та ідентичність залежно від стану інституціоналізації, спроможності та стійкості культурних інституцій, зокрема і завдяки усвідомленню їх суспільством як інституцій пам'яті, та повноти розуміння цінностей, якими вони оперують і здатні примножувати для суспільства:

- ІПП 7. Ані суспільство, ані керівні органи не розглядають інституції, які працюють з культурною спадщиною, як інституції, що працюють із пам'яттю.
- ІПП 10. Брак активних складних дискусій та брак медіаторів / фахівців для їх активації та медіації, що ускладнює розвиток суспільного діалогу.
- ІПП 12. Відсутність у суспільстві належного рівня зацікавленості й запиту на збереження історичної спадщини, що полегшує корупційні дії.
- ІПП 15. Обмежене розуміння цінностей та економіки культурної спадщини, що заважає розвитку стійких інституцій.

Опрацювання зазначеної в цьому розділі комплексної проблеми через описані та рекомендовані політики впливає прямо або опосередковано й на розв'язання певних аспектів із зазначеного переліку ІПП.

Політика 3.1. Збереження інституційної стабільності та політика підтримки

У ситуації неспроможності держави втілити різку реформаторську політику може стати рішенням політика, спрямована на збереження й підтримання інституцій пам'яті та культури, щоб вони могли вижити, фіксувати сучасні події, зберігати наявні матеріальні цінності. Втім, продовжуючи наявну політику, можна розробляти стратегію розвитку й готувати пакет реформ на післявоєнний час. Стратегічно ця політика сьогодні фокусується на підтримці наявних культурних інституцій, структур і процесів, навіть якщо їхня діяльність не має суттєвого прогресу в результатах, очікуваних від них як від інституцій пам'яті. Головний пріоритет – зберегти стабільність у суспільстві, що особливо важливо в умовах соціальної, політичної, економічної кризи, у якій сьогодні перебуває Україна. Ця політика може передбачати фінансування й ресурсну підтримку інституцій, що не демонструють активних результатів, але забезпечують робочі місця та зберігають культурну спадщину й ідентичність.

Пріоритети політики

- Зберегти наявні інституції, їхні напрацювання й колекції до того моменту, коли в держави будуть ресурси для реформ і перетворень. Не втратити те, що маємо.

- Зберегти фахівців, кількість яких скорочується.
- Підготуватися до процесів відновлення і реформ.
- Збереження культурної ідентичності та пам'яті. Інституції, навіть якщо їхня діяльність не активна, можуть слугувати місцем збереження культурної спадщини та ідентичності. Їхня підтримка сприяє продовженню традицій і цінностей, важливих для суспільства.
- Спроба консенсусу – підтримка різних інституцій може допомогти створити простір для діалогу і взаємодії між різними групами суспільства, що своєю чергою може привести до компромісів і спільних рішень.

Ця політика, хоч і здається такою, що затримує реформи, однак може мати важливе значення для підтримки соціального миру, стабільності та захисту інституційної пам'яті. За умов, що немає ресурсів для розвитку під час повномасштабної війни, вона дає змогу законсервувати та зберегти інституції. Ця політика рекомендує не змінювати й сутності роботи з пам'яттю та ідентичністю, зокрема через впровадження мораторію на застосування деколонізаційних підходів. Головне завдання – вивчати, фіксувати, цифрувати.

Ця політика не потребує революційних невідкладних змін, стабілізує ситуацію, дає час на планування реформ і трансформацій.

Результати:

1. Ключові культурні та наукові установи продовжують свою роботу навіть із мінімальним фінансуванням та активністю.
2. Програми фінансової допомоги дають змогу втримати в професійному полі частину професійної спільноти, критично важливу для майбутніх реформ.
3. Активізовано процеси архівування та оцифрування культурної спадщини, що знижує ризики втрати даних через війну.
4. На основі аналізу поточної ситуації підготовлено дорожню карту реформ у сфері пам'яті та культури на післявоєнний період.
5. Консолідовано ресурси для майбутніх змін і створено механізми та фахові дискусійні майданчики для координації заінтересованих сторін у сфері культури та пам'яті.

6. Стримано радикальні зміни, що можуть викликати суспільне напруження – запровадження мораторію на окремі деколонізаційні процеси дає змогу уникнути конфліктів та соціальної нестабільності.

Вплив:

1. Збережено основу для майбутніх реформ – культурні інституції не були зруйновані, що дає в перспективі можливість їхньої модернізації та інтеграції в міжнародний культурний простір.
2. Збережено кадровий резерв для відновлення сфери культури – навіть за умови виїзду частини спеціалістів, збереження експертизи дає змогу швидше запустити нові культурні ініціативи після війни.
3. Закладено підвалини нової політики пам'яті. На основі збережених матеріалів та аналізу сучасного досвіду розроблено більш системний підхід до комеморації та історичної політики.
4. Стабільна підтримка сфери культури сприяє формуванню розуміння її важливості для національної безпеки та ідентичності.
5. Створено умови для більш інклюзивного підходу до пам'яті. Стабільна культурна політика дає змогу уникнути розколів і поляризації в суспільстві.
6. Україна входить у фазу післявоєнного відновлення зі збереженими культурними ресурсами, що зміцнює міжнародну суб'єктність держави та її культурно-історичну тяглість.

Ця політика хоч і не реформаторська, однак створює основу для майбутніх змін, не допускаючи руйнування культурного поля та інституційної пам'яті, що могло б призвести до незворотних втрат.

Політика 3.2. Успроможнення інституцій культури бути інституціями пам'яті

Інституції культури як зберігачі, транслятори й розбудовувачі культурної пам'яті мають потенціал стати ключовими осередками роботи з історичною пам'яттю, ідентичністю та спадщиною. Проте брак системної роботи, відсутність або обмеженість досліджень та неспроможність ставати методологічними центрами, центрами навчання, сучасних практик і фінансування призводить до низької ефективності цих установ, втрати спадщини та обмеженого доступу громадян до якісної інформації. Створення політики, спрямованої на розвиток цих інституцій як інституцій пам'яті, потребує системного підходу, нових демократичних інструментів та суспільного запиту.

Культурні інституції відіграють ключову роль у збереженні, трансляванні та формуванні історичної пам'яті й національної ідентичності. Вони можуть стати осередками досліджень, популяризації спадщини та інтегрування сучасних підходів до роботи з пам'яттю. Політика спрямована на роботу із системними викликами, зокрема:

- браком стратегічного підходу до розвитку культурних інституцій як інституцій пам'яті;
- недостатньою кількістю фахівців у культурних інституціях із компетенціями у сфері історичної пам'яті та культурної спадщини;
- недостатнім залученням модерації / фасилітації / медіації діалогу;
- відсутністю сталих фінансових механізмів, що обмежує незалежність та ефективність діяльності інституцій;
- недостатнім інтегруванням сучасних методів збереження та популяризації пам'яті, включно з цифровізацією та інноваційними технологіями.

Пріоритети політики:

1. Посилення ролі інституцій культури як інституцій пам'яті – створення умов для їхньої трансформації в сучасні центри збереження та осмислення історичної пам'яті, організації діалогу, фасилітації та роботи з конфліктною пам'яттю, підтримки спільнот.
2. Підвищення доступу громадян до якісної інформації про історичну пам'ять та спадщину.

3. Інституційна спроможність, зокрема забезпечення інституцій кадрами, фінансовими ресурсами та сучасними інструментами для ефективної діяльності.
4. Диверсифікація джерел фінансування – залучення альтернативних фінансових механізмів, включно з краудфандингом, ендаументами та партнерськими програмами.
5. Громадська партисипація – активне залучення громад до творення політик пам'яті, підтримка ініціатив з локального рівня.

Інструменти:

- Навчання та професійна підготовка кадрів, розроблення короткострокових освітніх програм, що охоплюють історію, соціологію, економіку спадщини, методології роботи з пам'яттю, менеджмент.
- Стимулювання інституцій до інтерпретації «складних» колекцій:
стимулювання й заохочення інституцій у вивченні та інтерпретації складних колекцій, якими вони володіють (на кшталт «незручної спадщини»), створення безпечного середовища, у якому нормально розмовляти про культурну спадщину, наприклад радянського періоду, аналізуючи і препаруючи її, не впадаючи у витіснення, замовчування чи ностальгію.
- Підтримка інституцій у створенні фільмів, подкастів тощо:
підтримка інституцій, які володіють історичними колекціями та здійснюють роботу з ними, у створенні документальних, освітніх, науково-популярних фільмів, подкастів, публікацій у соціальних мережах та інших форматів осмислення й репрезентації історичних тем. Таку діяльність мають реалізовувати безпосередньо культурні інституції, які працюють зі «складними» колекціями, комунікують з різними аудиторіями, володіють інструментами мистецької та публічної роботи, а також мають довіру суспільства. З боку держави ключовими завданнями мають бути надання інституційного мандату й фінансування цих установ; сталість цільових програм підтримки дослідницьких, освітніх та медійних проєктів; забезпечення прозорих і фахових конкурсів на керівні посади; запровадження стандартів доброчесності та професійної незалежності в управлінні культурною спадщиною. Державні органи (як-от Держкіно чи МКСК) не повинні прямо виробляти або здійснювати креативне формування продуктів пам'яті. Їхня роль – створити середовище для розвитку відповідальних і сталих інституцій, які здатні

самостійно осмислювати минуле, зокрема через сучасні медійні формати.

- Діалогові майданчики на базі інституцій пам'яті:

створення або підтримка на базі інституцій пам'яті діалогових майданчиків (зокрема, як «просторів для взаємодії малих груп людей за інтересами»), фахової модерації / медіації / фасилітації діалогів, які сприяють досягненню консенсусу та суспільної єдності у складних питаннях колективної пам'яті (зокрема й на локальному рівні), меморіалізації тощо.

- Навчальні програми з фасилітації та роботи з конфліктною пам'яттю:

запровадження навчальних програм та курсів, щоб підготувати професійних фасилітаторів і модераторів для роботи з темами історичної пам'яті та соціальних конфліктів, зокрема адаптування наявних курсів і методичних матеріалів (наприклад, матеріали навчальної програми «Як ефективно спланувати та провести діалог», частиною якої є тренінг «Інструменти діалогу у виробленні ефективних рішень на рівні громади»). Включення фахових фасилітаторів та медіаторів у роботу великих державних і недержавних інституцій пам'яті. Інструмент передбачає створення сертифікатних курсів, модулів для ЗВО, підвищення кваліфікації – для підготовки фахівців, здатних вести безпечні, інклюзивні й продуктивні діалоги на теми складної історичної спадщини, деколонізації, травматичного досвіду та пам'яті війни, зокрема профільними кафедрами університетів (історія, культурологія, психологія, конфліктологія, медіація, соціальна робота), а також через залучення до реалізації інструмента громадських організацій, які є професійними об'єднаннями фасилітаторів / медіаторів, або мають досвід фасилітації, або працюють з конфліктними темами пам'яті (наприклад, спільнота практиків Теорії U, спільнота UA IDG Network, асоціації фасилітаторів діалогів, асоціація медіаторів, ГО «Інститут миру і порозуміння» та ін.). Наприклад, це можна втілити через оголошення відкритого конкурсу на створення таких курсів за підтримки МКСК/УІНП; інтеграції елементів програми в програми підвищення кваліфікації освітян та працівників культурної сфери (через ІППО та ін.); включення спеціалізованих модулів у підготовку культурних менеджерів, соціальних працівників, працівників музеїв).

- Навчальні програми з підтримки спільнот (методологія U тощо):

запровадження навчальних програм та курсів про те, як «підтримувати спільноту» (на кшталт Теорія U – системне мислення в організаційному розвитку). Це передбачає забезпечення проміжної роботи у формі ментор-

програми (наставницької програми) для лідерів «малих груп» заради підтримки рутинних процесів в проміжку між фасилітованими діалоговими подіями, передавання методології наступним, хто приєднується.

- Фінансові механізми підтримки, зокрема впровадження ендаументів, залучення бізнесу та міжнародних фондів, підтримка самоокупних проєктів.
- Підвищення розуміння цінності спадщини: стратегія з підвищення обізнаності про [символічний, функційний та фінансовий виміри цінності](#) спадщини через освіту та проєкти з поширення знань; кампанії з популяризації спадщини як важливого складника національної ідентичності та розвитку туризму; створювати освітні програми для управлінців у сфері культурної спадщини, що передбачатиме курси з економіки, соціології та аналізу соціального впливу; залучати до команд, які керують інституціями пам'яті, експертів із суміжних сфер, а також розробити на державному рівні методології для аналізу коротко- і довгострокових вигод від спадщини, адаптовані до конкретних регіонів і контекстів.

Результати:

- Підготовлено не менш ніж 100 фахівців та запроваджено до 10 короткострокових навчальних програм і стажувань для фахівців у сфері пам'яті та культурної спадщини.
- Впроваджено інноваційні підходи в роботу з пам'яттю: зацифровування наявних даних, інтерактивні експозиції, VR/AR-технології для збереження та популяризації культурної спадщини.
- Проведено медіакампанію та підвищено обізнаність про [виміри цінності](#) спадщини.
- Рівень довіри громадян до інституцій пам'яті суттєво зріс через залученість у їхню роботу, прозорість управління, громадський контроль та співпрацю з локальними спільнотами.
- Налагоджено сталі діалогові практики у щонайменше 20 інституціях пам'яті на національному та регіональному рівнях; створено мережу сертифікованих фасилітаторів і менторських груп, які здійснюють регулярну роботу зі спільнотами над темами конфліктної пам'яті, деколонізації та ідентичності.

Вплив:

- Зміцнено національну ідентичність через розширений доступ до історичних знань та пам'яті.
- Зменшено рівень поляризації в суспільстві внаслідок регулярної модерації публічних діалогів у сфері пам'яті; інституції культури набули довіри як безпечні простори для осмислення складного минулого, завдяки чому активізувалась участь громад у формуванні культурної політики.
- Посилено міжнародну співпрацю та репутацію України у сфері збереження та популяризації культурної спадщини.
- Сформовано нову культуру підтримки історичної пам'яті через громадську активність та фінансову незалежність інституцій.

Переваги та недоліки:

Переваги:

- Довгострокове збереження спадщини як стратегічного ресурсу.
- Посилення ролі культурних установ у суспільстві.
- Інструменти фасилітації, менторства та діалогу формують нову екосистему взаємодії між інституціями пам'яті, громадянським суспільством і локальними спільнотами, забезпечуючи сталість змін, розвиток довіри й реплікацію моделей громадянської активності в різних регіонах.
- Розширення можливостей участі у формуванні політики пам'яті.
- Покращення доступу до якісної інформації про історію та спадщину.
- Нові можливості для інвестицій у сферу культури та пам'яті.
- Покращення іміджу бізнесу через підтримку соціально значущих ініціатив.
- Співпраця з державними та культурними інституціями для створення сталих моделей фінансування.
- Залучення до проєктів, ініціатив та громадських обговорень.

Недоліки:

- Високі фінансові витрати на реформування та підтримку інституцій.

- Необхідність політичної волі та тривалої підтримки, що може змінюватися через політичні кризи.
- Високі вимоги до управління та контролю за ефективністю витрат.
- Потреба в додатковому навчанні й кадровому забезпеченні.
- Виклики у впровадженні інноваційних підходів через низьку інституційну спроможність.
- Не завжди очевидна економічна вигода від інвестицій у пам'ять та культуру.
- Відсутність традицій меценатства у сфері пам'яті, що потребує додаткової мотивації.

Рекомендована політика

Критерії вибору політики:

Критерій	Політика 3.1: Збереження статус-кво	Політика 3.2: Успроможнення інституцій культури бути інституціями пам'яті
1. Відповідність структурній причині проблеми	Фокусується на стабілізації, але не розв'язує причини	Адресує структурні причини – брак фахівців, стратегії, підходів
2. Орієнтація на тривалу трансформацію (формує майбутнє, а не лише реагує на поточну кризу)	Зосереджена на збереженні, а не трансформованні	Пропонує системні зміни та довгостроковий вплив
3. Комплексне охоплення ІПП (7, 12, 15)	Частково – дає змогу зберегти наявні інституції	Так – змінює сприйняття, економіку та запит
4. Реалістичність впровадження	Проста у впровадженні, підтримує статус-кво	Містить покрокову механіку, ролі заінтересованих сторін
5. Спроможність інтегрувати ресурси (різні джерела фінансування, партнерства)	Залежить від наявного бюджету	Включає ендаументи, міжнародні фонди, бізнес, для яких більш переконливим є вкладення коштів в адресування структурних причин, принципів змін
6. Стимулювання змін в освіті, створення нової генерації фахівців	Не має особливого фокусу на кадрову складову	Передбачає освітні програми, стажування, зокрема фокус на знання та навички, необхідні для роботи зі складною пам'яттю (діалог, фасилітація) та спільнотами
7. Універсальність і масштабованість	Підтримує поточну систему	Застосовна до різних типів установ

Політика 3.2. «Успроможнення інституцій культури бути інституціями пам'яті» спрямована на трансформацію культурних установ у багатофункційні осередки, що не лише зберігають спадщину, а й активно інтегрують роботу з історичною пам'яттю. Завдяки новим освітнім, дослідницьким та інтерпретаційним програмам вони стають ключовими майданчиками для формування суспільного розуміння минулого та національної ідентичності. Політика передбачає підвищення експертного потенціалу, залучення сучасних технологій і диверсифікацію фінансування, що знижує ризики політичної та економічної залежності. Важливу роль

відіграють діалогові майданчики, що активізують громади та створюють простори для рефлексії й взаєморозуміння. Навчальні програми з фасилітації готують фахівців для роботи з конфліктною пам'яттю та складною спадщиною. Програми з підтримки спільнот, зокрема на основі Теорії U, зміцнюють локальне лідерство та забезпечують сталість діалогових процесів. Завдяки впровадженню цих інструментів інституції культури здобувають довіру суспільства, посилюють свою роль у сфері пам'яті та формують інклюзивну історичну культуру.

Механіка впровадження:

Механізм реалізації	Заінтересовані сторони	До 2027 року	До 2034 року
Реформа культурних інституцій	ОДВ, ОМС, ГО	- Проведення аудитів / аналізу культурних інституцій щодо їхньої спроможності працювати з пам'яттю. - Запуск пілотних програм перетворення ключових музеїв та архівів на центри пам'яті.	- Створення / перетворення нових інституцій пам'яті або посилення спроможних на базі наявних культурних закладів. - Розширення повноважень та автономії культурних інституцій.
Фінансова сталість	Держава, міжнародні фонди, бізнес	- Впровадження механізмів державного фінансування для програм пам'яті. - Запуск грантових програм для музеїв та архівів.	Розвиток ендаумент-фондів та краудфандингових механізмів.
Освіта і професійна підготовка	Академічні установи, громадські організації, МОН	- Розроблення короткострокових навчальних курсів з управління у сфері пам'яті. - Запуск стажувань для фахівців у міжнародних центрах пам'яті.	- Впровадження та підтримка наявних спеціалізованих магістерських програм. - Створення дослідницьких центрів з питань історичної пам'яті.
Цифровізація та інновації	Міністерство цифрової трансформації, IT-сектор, культурні установи	- Оцифрування архівів, створення відкритих баз даних. - Використання VR/AR-технологій у музеях та освітніх проєктах.	- Створення національної платформи цифрової історичної пам'яті. - Інтегрування цифрових технологій у всі аспекти меморіальної роботи.
Громадська партисипація	Громадські організації, локальні громади, журналісти	Запуск дискусійних платформ та консультацій щодо політики пам'яті.	Створення дорадчих рад при культурних інституціях, залучення громадськості до формування політики пам'яті.

Механізм реалізації	Заінтересовані сторони	До 2027 року	До 2034 року
Громадська партисипація		Стимулювання ініціатив з локального рівня через мікро-гранти.	Розвиток волонтерських програм у сфері історичної спадщини.
Міжнародна співпраця		- Підписання меморандумів про співпрацю з міжнародними культурними установами. - Залучення експертів з ЄС та США до розроблення політик.	- Створення центрів історичної пам'яті в партнерстві з європейськими та американськими інституціями. - Проведення міжнародних конференцій та виставок.

Результати:

- Зміцнення інституційної спроможності**, проведення аудиту та оновлення («модернізації») музеїв, архівів і меморіальних комплексів.
- Розвиток кадрового потенціалу**, навчальні програми, стажування та експертні ради.
- Заціфрування історичної пам'яті**, 20 % архівних матеріалів у відкритому доступі, VR/AR у музеях.
- Залучення громадськості**, інтерактивні ініціативи, мобільні застосунки, цифрові платформи.
- Посилення міжнародної співпраці**, партнерства з європейськими та світовими інституціями.
- Розроблення проєктів перших регіональних центрів пам'яті**, створення нових локальних ініціатив.

Вплив:

- Формування мережі інституцій пам'яті**, створення сучасної інфраструктури для дослідження й популяризації історії.
- Освітня інтеграція**, магістерські та докторські програми з досліджень пам'яті.
- Інновації у сфері збереження пам'яті**, VR/AR, інтерактивні карти, лабораторії історичної спадщини.

- 10.** Громадська залученість та активна участь суспільства у формуванні політики пам'яті.
- 11.** Сталий розвиток культурних інституцій та диверсифікація джерел фінансування, менша залежність від державного та місцевих бюджетів.
- 12.** Україна як гравець у сфері політики пам'яті та деколонізації.

Висновки

Експертна група рекомендує такі політики для розв'язання кореневих проблем, визначених [аналітичним звітом «Пам'ять та ідентичність»](#).

Проблема 1. Брак розвитку гуманітарних знань

Комбінація політик: «Цифрова освіта, зацифровування та цифровізації пам'яті та роботи з ідентичністю» та «Співпраця ЗВО з інституціями пам'яті» – відповідь на ключові вияви браку розвитку гуманітарних знань. Системність полягає в поєднанні освітнього, дослідницького, практичного та комунікаційного вимірів у роботі з пам'яттю, спадщиною та ідентичністю, зокрема:

- **ІПП 1. Обмежений доступ до культурної спадщини (КС).** Політика сприяє створенню спільних баз даних, лабораторних форматів, архівів і платформ, що забезпечують публічний доступ до джерел пам'яті. Завдяки залученню студентів і науковців до роботи з культурною спадщиною на рівні громад, локальний контент стає доступним, дослідженим і включеним у національний контекст.
- **ІПП 2. Ідентичність формується на основі необґрунтованих інтерпретацій,** що створює хибне уявлення про культуру і спадщину. Спільні освітні програми та дослідницькі проєкти, реалізовані у партнерстві ЗВО та ІП, сприяють формуванню академічно обґрунтованих наративів про минуле. Це дає змогу протидіяти інерційним, викривленим або зовнішньо нав'язаним моделям ідентичності, підвищуючи якість критичного осмислення.
- **ІПП 3. Формування нової мови пам'яті – під загрозою** через нестачу освітніх і гуманітарних ініціатив, а також інерцію старих радянських підходів, які, однак, працюють. Залучення ЗВО до практик меморіалізації, формування нових форматів роботи з минулим (публічна історія, цифрова пам'ять, мистецькі інтервенції), створення нових спеціальностей і магістерських програм – усе це сприяє розвитку нових підходів та форм культури пам'ятання, яка виходить за межі звичних інституційних практик та використовує сучасну гуманітарну методологію.
- **ІПП 4. Недостатність пропрацювання українцями попереднього досвіду** сприяє поверхневому розумінню минулого і потрапляння у пастку «вічного повторення» незасвоєних уроків. Поглиблення дослідницьких програм,

аналітична робота студентів та викладачів із джерелами, залучення локальних спільнот до інтерпретації своєї історії – усе це створює умови для усвідомленого й глибокого освоєння минулого. Політика стимулює не лише академічне осмислення, а й емоційну рефлексію через включення громадян до проєктів пам'яті.

- **ІПП 5. Запит на швидкі рішення й результати для тем, які потребують часу та процесу,** унеможлиблює глибоке осмислення культурної спадщини. Інституційні альянси між ЗВО та ІП дають змогу створювати тривалі програми з поступовим нарощуванням ефекту: освітні цикли, дослідницькі треки, цифрові архіви, стажування. Це формує сталість, яка протистоїть імпульсивним, поверхневим рішенням і підтримує системний підхід у роботі з гуманітарними темами.

Проблема 2. Інформування та формування учасницької історичної культури, проблеми «просвіти» і залученості

Комбінація політик: «Національна пам'ять як екосистема: відкритий простір для історії, взаємодії та суспільного діалогу» та «Інтеграція сучасного мистецтва в роботу з пам'яттю та ідентичністю через мережевий музейний формат» дає змогу комплексно відповісти на істотні питання:

- **ІПП 6. Загроза закріплення монополії на формування пам'яті про події за державними інституціями, що обмежує плюралізм історичних інтерпретацій, недовіра до централізованих рішень і зовнішніх експертів-митців.** Пропонує запровадження екосистемного підходу, а це децентралізована партнерська система, де є архітектор, але учасники взаємодіють на рівних навколо створення ключової цінності. Це знижує ризик монополізації пам'яті й посилює довіру до меморіальних процесів. Вводить сучасне мистецтво як мову пам'яті, що не контролюється ієрархічними структурами, а базується на багатоголоссі, багатьох контекстах та рефлексії.
- **ІПП 8. Проблема з ефективністю на національному рівні у створенні нових демократичних підходів до роботи з пам'яттю.** Впроваджує публічні діалогові майданчики, інклюзивні моделі обговорення, фасилітовані процеси осмислення минулого – це формує культуру відкритого обговорення і складних тем. Підсилює ці процеси через мистецьку інтерпретацію складних історій – виставки, мистецькі акції, цифрові продукти стають безпечними форматами діалогу.

- **ІПП 9.** Громадам бракує компетентностей у питаннях меморіалізації війни, що призводить до низької якості локальних проєктів. **ІПП 10.** Брак активних складних дискусій та брак медіаторів / фахівців для їх активації та медіації, що ускладнює розвиток суспільного діалогу. Закладає підтримку освітніх програм, тренінгів, сертифікатних курсів та розвиток мапи ГО – це відповідає на потребу в знаннях і компетентностях. Формує інституційну відповідь у формі мережевого музею, який має програми для медіаторів, кураторів, локальних лідерів, що працюють із пам'яттю через мистецтво.
- **ІПП 11.** Брак супровідної комунікаційної та просвітницької роботи у процесах деімперіалізації та деколонізації – це послаблює суспільну підтримку цих процесів. **ІПП 14.** Недостатньо усвідомлена цінність локальних культурних практик, що знижує їхню роль у формуванні історичної культури. Сприяє популяризації локальної історії, створенню відкритих цифрових платформ, архівів, баз даних, доступних для громад і використовуваних в освіті. Виводить локальні культурні феномени на національний і міжнародний рівень, робить їх видимими, осмисленими та включеними до ширших наративів.
- **ІПП 13.** Автоматизм нищення незручної спадщини без спроби осмислення чи інтерпретації. Передбачає системну роботу, зокрема над протоколами, критеріями, процесами музеєфікації, які дають змогу осмислено ставитись до «незручних» об'єктів, а не знищувати їх без рефлексії. Створює простір мистецького осмислення незручної спадщини, репресій, воєнних втрат – нюансовано, з повагою, критичністю та актуальністю.

Синергія політик забезпечує системну інфраструктуру пам'яті, взаємодію секторів, нормативну базу, освітні й цифрові інструменти; впроваджує інституцію нового типу, яка залучає мистецьке мислення, естетичний досвід і здатність працювати з емоційно складною спадщиною. Разом вони формують інклюзивну, учасницьку, багатоформатну модель національної пам'яті, що справляється з ключовими викликами сучасної України.

Проблема 3. Брак усвідомлення та роботи інституцій культури як інституцій пам'яті

Рекомендована політика «Успроможнення інституцій культури бути інституціями пам'яті» напряду відповідає на групу ІПП, визначених як системні чинники, що гальмують розвиток стійких, дієвих, відкритих і здатних до змін інституцій у сфері

пам'яті та ідентичності. Її реалізація створює інституційну, кадрову й фінансову основу для розв'язання таких проблем:

- **ІПП 7. Ані суспільство, ані керівні органи не розглядають інституції, які працюють з культурною спадщиною, як інституції, що працюють із пам'яттю.** Передбачає системну трансформацію культурних інституцій у багатофункціональні інституції пам'яті: через підвищення їхньої спроможності, розроблення нових освітніх та комунікаційних підходів, розвиток інституційної автономії та впровадження сучасних технологій. Це формує нову суспільну уяву про такі інституції як ключових акторів у сфері пам'яті.
- **ІПП 10. Брак активних складних дискусій та брак медіаторів / фахівців для їх активації та медіації,** що ускладнює розвиток суспільного діалогу. Передбачає трансформацію інституцій культури в інституції пам'яті, спроможні не лише зберігати спадщину, але й модеративно працювати з конфліктною пам'яттю. Завдяки створенню діалогових майданчиків, а також запровадженню навчальних програм із фасилітації, інституції набувають нової ролі – як простори суспільного діалогу, які активно формують культуру пам'яті та розвивають компетентності медіаторів на локальному рівні.
- **ІПП 12. Відсутність в суспільстві належного рівня зацікавленості й запиту на збереження історичної спадщини, що полегшує корупційні дії.** Стимулює формування публічного інтересу до спадщини через відкриті цифрові ресурси та кампанії з підвищення обізнаності, участь громад у процесах ухвалення рішень та прозорість фінансування. Це зміцнює підзвітність інституцій, сприяє «привласненню» спадщини та інституцій суспільством і запобіганню зловживанням.
- **ІПП 15. Обмежене розуміння цінностей та економіки культурної спадщини, яке заважає розвитку стійких інституцій.** Навчання управлінців та фахівців у сфері культури, впровадження курсів з економіки спадщини, формування ендаументів, залучення бізнесу та міжнародних партнерів дає змогу забезпечити фінансову сталість, створити ринок підтримки культури і пам'яті та продемонструвати економічну доцільність інвестування у спадщину.

Паралельне запровадження всіх рекомендованих політик матиме синергетичний ефект, а також вплив на рівні держави, суспільства, фахових спільнот і громад.

Фінансується
Європейським Союзом

RES POL'

[Новини проєкту RES-POL](#)

[Facebook RES-POL](#)

Цей стратегічний бриф створили за фінансової підтримки Європейського Союзу. Його зміст є відповідальністю Громадської спілки "Центр регіональний розвиток" і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу.